

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชน
บ้านป่าเหมี้ยง อ.เมืองปาน

โดย

ทีมวิจัยชาวบ้าน
บ้านป่าเหมี้ยง

สนับสนุนทุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานภาค

กันยายน

2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชน
บ้านป่าเหมี้ยง อ.เมืองปาน

คณะผู้วิจัย

1. นางปัจฉิมา	มูลเมือง	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นางอัญชลี	ปงแก้ว	นักวิจัย
3. นายอโนทัย	เพียรคงชล	นักวิจัย
4. นายบุญธรรม	แก้วฟองคำ	นักวิจัย
5. นายประสิทธิ์	เหรียญทอง	นักวิจัย
6. นายทิพย์ชัย	เสียงดี	นักวิจัย
7. นายสมบูรณ์	ข้อมือเหล็ก	นักวิจัย
8. นายศุภชัย	รักวงศ์	นักวิจัย
9. นายมนัส	สิงห์ชัย	นักวิจัย
10. นายบุญเป็ง	แพทย์รักษา	นักวิจัย
11. นายคำรณ	เสวี	นักวิจัย
12. นางสาวบุญเรือน	ขวัญนัย	นักวิจัย
13. กลุ่มนิวก้อยบ้านป่าเหมี้ยง *		นักวิจัยสมทบ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค
ชุดโครงการ.....

คำนำ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ฉบับนี้ถูกจัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอบทเรียนที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงในโครงการ “แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนป่าเหมี้ยง อ.เมืองปาน จ.ลำปาง” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ซึ่งการดำเนินงานที่ผ่านมาทำให้ทีมวิจัยได้ข้อค้นพบหลายประการต่อการจัดการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของคนบ้านป่าเหมี้ยง

รายงานฉบับนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่ชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ ซึ่งอาจจะไม่ครบกระบวนการวิจัยอย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากได้ปิดโครงการอย่างไม่สมบูรณ์ แต่ก็สามารถบ่งบอกถึงความตั้งใจของคนทำงานที่เป็นชาวบ้าน และเกิดการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริงถึงแม้จะมีอุปสรรคและข้อจำกัดที่ส่งผลต่อการดำเนินงาน

ขอขอบคุณศูนย์ประสานงานวิจัยจังหวัดลำปางที่ให้ความช่วยเหลือ คอยเป็นกำลังใจและดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดมา จนกระทั่งเกิดเป็นเนื้อหาของรายงานฉบับนี้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่โครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ที่ช่วยทางด้านเนื้อหาและข้อมูล และที่ขาดไม่ได้คือทีมงานวิจัยและชาวบ้านบ้านป่าเหมี้ยงทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการดังกล่าวมาโดยตลอด ซึ่งหวังว่าบทเรียนที่เกิดขึ้นจากการวิจัยในครั้งนี้จะสามารถอำนวยประโยชน์ต่อผู้อ่านต่อไป ทางทีมงานขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ทีมวิจัยบ้านป่าเหมี้ยง

กันยายน 2547

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญภาพ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 ทบทวนแนวคิด เอกสารที่เกี่ยวข้อง	5
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงาน	20
□ การดำเนินงานก่อนลงมือทำวิจัย	20
□ การดำเนินงานระยะที่ 1	21
□ การดำเนินงานระยะที่ 2	22
□ การดำเนินงานระยะที่ 3	26
บทที่ 4 ผลการวิจัย	28
บทที่ 5 บทวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย	56
เอกสารอ้างอิง	72
ภาคผนวก	73
□ บทกวีเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนป่าเหมี้ยง	74
□ บทความและข่าวที่ได้รับการตีพิมพ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนป่าเหมี้ยง	75
□ เล่าด้วยภาพ	

สารบัญภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1 แผนที่หมู่บ้านป่าเหมี้ยง	30
แผนภาพที่ 2 เส้นทางศึกษารัชมชาติโดยพระบาท	38
แผนภาพที่ 3 ดันยวนผึ่ง	42
แผนภาพที่ 4 แผนที่การท่องเที่ยวบ้านป่าเหมี้ยง	43

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา

บ้านป่าเหมี้ยง หมู่ที่ 7 ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง อยู่ห่างจากจังหวัดลำปางตามทางหลวงหมายเลข 1157 (ลำปาง – ห้วยเป้ง – เมืองปาน) ระยะทาง 81 กม. เป็นหมู่บ้านรอยต่อระหว่างจังหวัดลำปางและจังหวัดเชียงใหม่ (บริเวณบ้านแม่กำปอง กิ่ง อ.แม่ฮอน จ.เชียงใหม่) พื้นที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าไม้และภูเขาสูง อาชีพหลักคือทำสวนป่าเหมี้ยง

เนื่องจาก บ้านป่าเหมี้ยง มีเส้นทางที่สามารถเดินทางเชื่อมต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบกับใกล้อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก ในปัจจุบันบ้านป่าเหมี้ยง จึงเริ่มมีนักท่องเที่ยวชอบแสวงหา ความแปลกใหม่การผจญภัย และชื่นชมกับธรรมชาติเข้าไปเยี่ยมชมในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว รวมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์สวยงาม เช่น น้ำตกตาดเขี้ยว น้ำตกตาดวัด น้ำตกผาลาด จุดชมวิวดอยพระบาท ในช่วงฤดูฝนนักท่องเที่ยวและอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนร่วมกันจัดงานวันดอกเสี้ยวบาน ฯลฯ มาส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้นในหมู่บ้าน นอกจากนั้นอนาคตอันใกล้จะมีการปรับปรุง ถนนเส้นทางอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนมาถึงบ้านป่าเหมี้ยง อ.เมืองปาน และถนนเส้นทาง บ้านห้วยแก้ว กิ่ง อ.แม่ฮอน จ.เชียงใหม่ ถึง ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง จึงคาดว่าจะมีบุคคลภายนอกเดินทางผ่านหมู่บ้านและแวะเข้าเที่ยวชมบ้านป่าเหมี้ยงเพิ่มมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี หากปราศจากการศึกษาและการจัดการที่ดีอาจเกิดผลกระทบกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนตามมา ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสมดุลย์ระหว่างกระแสพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development) กล่าวคือ สามารถสนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็เสริมสร้างรายได้และคนในชุมชนมีความพึงพอใจควบคู่ไปกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) จึงน่าจะเป็นทางออกที่ดี แต่ยังคงอาศัยการศึกษาเพื่อหารูปแบบและแนวทางที่เหมาะสมเพื่อจำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวที่ดี ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง

1.2 คำถามการวิจัย

ชาวบ้านป่าเหมี้ยง อ.แม่ปาน จะมี แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงอย่างไร ?

1.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านป่าเหมี้ยง
2. เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง
3. เพื่อเสริมสร้างอาชีพและรายได้ของชาวบ้านจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
4. เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านป่าเหมี้ยง

1.4 พื้นที่เป้าหมาย

บ้านป่าเหมี้ยงแม่ปาน หมู่ที่ 7 ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง

1.5 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. จัดประชุมทีมวิจัยเพื่อทำความเข้าใจ
2. คัดเลือกกลุ่มแกนนำจากชุมชนเพื่อเข้าร่วมโครงการ
3. จัดสนทนากลุ่มแกนนำเพื่อหาปัจจัยเงื่อนไข สถานภาพ และศักยภาพชุมชนรวมทั้งวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น ที่มีผลต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน
4. จัดเวทีประชาคมบ้านป่าเหมี้ยง เพื่อศึกษาและหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยว
5. จัดอบรมการจัดเก็บข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว และร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล
6. สืบรวจแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ร่วมกับชาวบ้าน
7. จัดประชุมอภิปรายให้ได้มาซึ่งรูปแบบการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน
8. จัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัยและตัวแทนชุมชนเพื่อสรุปวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน

1.6 เป้าหมาย

ได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมในเรื่อง

- การบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน
- ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- รายได้และอาชีพ
- วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ทีมวิจัยและคนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานในชุมชนต่อไป
2. ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงเกิดความตระหนัก และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน
3. ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงได้ศึกษา ทบทวน สถานภาพและศักยภาพของชุมชน รวมทั้งประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน ที่มีผลต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
4. ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงสามารถกำหนดและนำเสนอแนวทางในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้านด้วยตัวเองได้
5. ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงมีอาชีพและสร้างเสริมรายได้ จากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน

1.8 ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

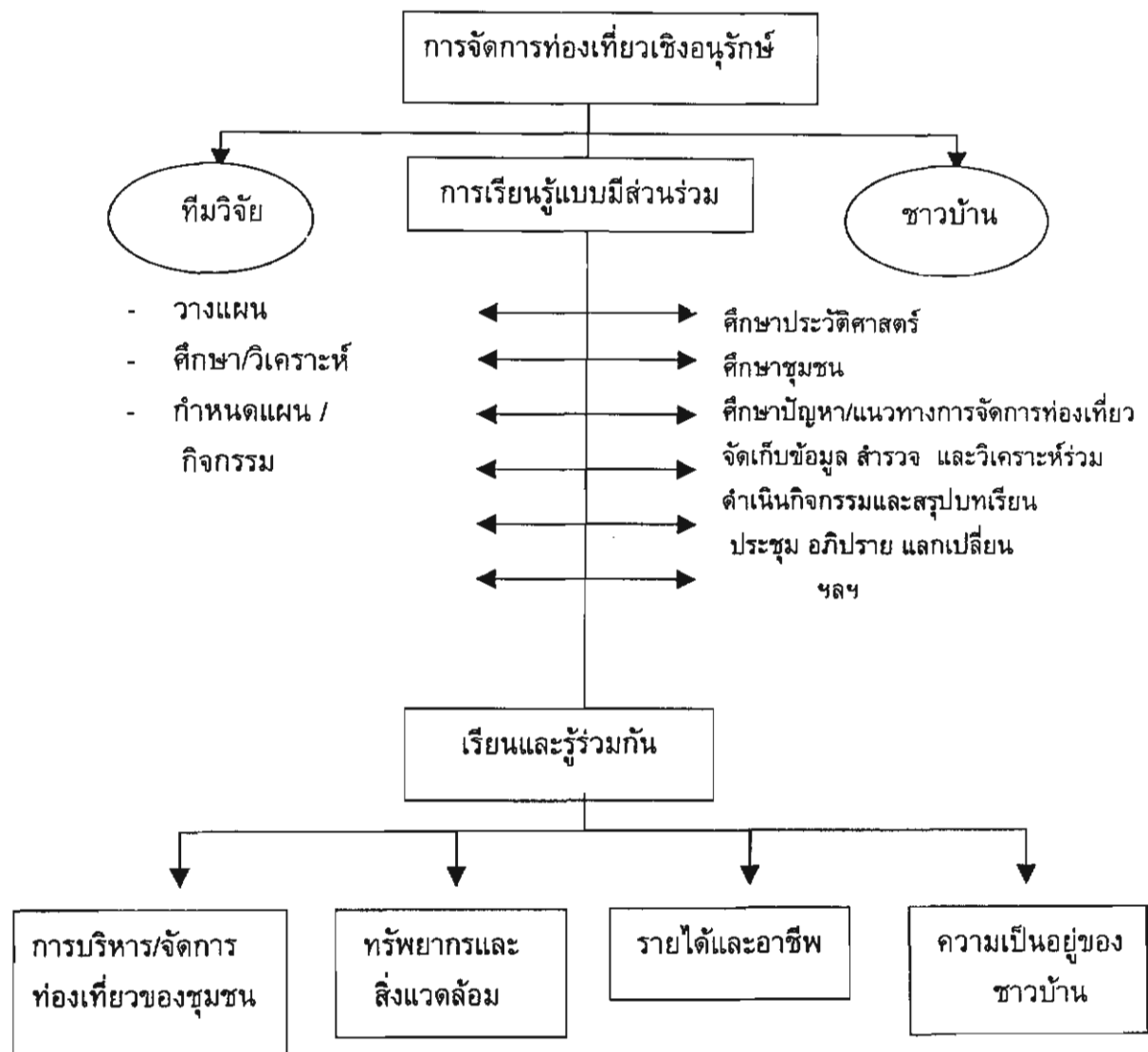
ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2543 วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2546
รวมระยะเวลา ดำเนินการ 2 ปี 6 เดือน

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

แนวทางจัดการ หมายถึง การที่กลุ่มคน ได้มาร่วมกันดำเนินกิจกรรมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือ หลายเรื่องรวมกัน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีความรับผิดชอบและมีความสัมพันธ์กัน

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน

1.9 กรอบคิดในการศึกษาวิจัย

บทที่ 2

ทบทวนแนวคิด เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินโครงการวิจัยครั้งนี้ เพื่อหาแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง ดังนั้นคณะทีมวิจัยจึงได้ทบทวนแนวคิดเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความชัดเจนในกรอบแนวคิดของการวิจัยในประเด็นสำคัญและเกี่ยวข้องดังนี้

- ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว
- แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว
- ลักษณะและคุณสมบัติโดยทั่วไปของชา / เหมี้ยง

2.1 ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว

ในการให้ความหมายของ การท่องเที่ยว ไพฑูรย์ พงศบุตร และวิลาสวงศ์ พงศบุตร (2536:17) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว (tourism) หมายถึง การเดินทางไปเยือนสถานที่ต่างถิ่นซึ่งมิใช่เป็นที่พำนักอาศัยประจำบุคคล และเป็นการไปเยือนชั่วคราว โดยมีใช่เป็นเพื่อเป็นการประกอบอาชีพรายได้" นอกจากนี้ บุปผา คุ่มมานนท์ (2528 : 1) ยังได้กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวนอกจากจะเป็นการเดินทางไปแล้วกลับใช้เวลาเพียงชั่วคราวเพื่อพำนัก ณ จุดหมายปลายทางพร้อมกับแสวงหาความสงบสุขในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วจะเดินทางกลับ กองพัฒนาสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม กรมการพัฒนาชุมชน (2541:1) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง การเดินทางพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อหาความสนุกสนาน เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการศึกษา เพื่อติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมเยือนญาติมิตร ซึ่งในความหมายนี้จะเป็นการเดินทางที่มีวัตถุประสงค์มิใช่การเดินทางเพื่อประกอบอาชีพหรือรายได้ อย่างไรก็ดีนิคม จารุมณี (2536: 10) ได้สรุปว่าการท่องเที่ยวประกอบด้วย องค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการคือ

1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้

สภาการเดินทางและการท่องเที่ยวโลก ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในโลก ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ โดยรวมคิดเป็น 5.9 ของโลกมีการจ้างแรงงานถึงร้อยละ 7 และระหว่างปี 2513 – 2543 มีการขยายตัวในแรงงานสาขานี้ถึงร้อยละ 260 (2542 : 2) ในประเทศไทย อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นกลยุทธ์สำคัญที่นำรายได้เข้าสู่ประเทศเพิ่มขึ้นถึง 4 เท่า ในช่วงเวลาเพียง 20 ปี กล่าวคือ เพิ่มขึ้นจากจำนวน 1.2 ล้านคน ในปี 2518 เป็นจำนวน 7 ล้านคนในปี 2538 และมีแนวโน้มมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มของนักท่องเที่ยวที่เป็นคนไทยเองก็มีแนวโน้มสูงขึ้นด้วย กล่าวคือ จากจำนวน 47.29 ล้านคน ในปี 2540 เพิ่มขึ้นเป็น 97.02 ล้านคน ปี 2546 (2542:2,3)

2.2 แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวตามแหล่งที่เป็นธรรมชาติโดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติในปัจจุบันนั้น จัดเป็นกิจกรรมนันทนาการที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ และมีอัตราการขยายตัวอย่างสูง โดยสามารถนำรายได้เข้าประเทศได้อย่างมหาศาล อย่างไรก็ตามการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยวดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวไม่ได้รับการจัดการดูแลอย่างเหมาะสม ทำให้สภาพธรรมชาติและทรัพยากรต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมหรือด้อยคุณค่าลง ดังนั้นการหาแนวทางในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง (ศุภยวิชัยป้าไม้, 2538)

หลังจากมีการประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติที่นครริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. 2535 ที่เรียกว่า Earth Summit เป็นจุดกำเนิดของปฏิญญาสากลว่าด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน (Environmentally Sustainable Development : Agenda 21) ซึ่งได้กล่าวถึงการพัฒนาทุกประเภทในโลก รวมทั้งการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม จะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และต้องเป็นไปอย่างไม่ทำลายสภาพแวดล้อม นับจากนั้นมา ทั่วโลกจึงได้ตื่นตัว และได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) มากขึ้น (รำไพพรรณ, 2544)

สำหรับด้านการท่องเที่ยวนั้น จัดว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ซึ่งต้องเป็นไปอย่างยั่งยืนเช่นกัน และเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม และถูกทำลาย การท่องเที่ยวจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) โดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อคงความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมให้ได้ตลอดไป รวมทั้งการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการของการท่องเที่ยวด้วย ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (Ecotourism) (ดร.ชนัน และสุรเชษฐ, 2539)

Buckley (1993) ได้ให้แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเอาไว้ 5 ประการ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการดูแลอย่างยั่งยืนด้วยรูปแบบและการบริหารที่ถูกต้อง
2. เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ
3. มีการศึกษาเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม หรือด้านวัฒนธรรมเป็นหลัก
4. เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์
5. เป็นการสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้นำแนวความคิดของ Buckley (Dr.Ralf Buckley ผู้อำนวยการ International Centre of Ecotourism Research, Griffith University, Australia) ดังกล่าวข้างต้นมากำหนดเป็นองค์ประกอบหลัก (Key Elements) ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นมิติ 4 ด้าน คือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-System) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (no or low impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขตจึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable Managed Tourism)

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนัก และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local Benefit) โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้ หมายความว่ารวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อนำกลับมาบำรุงรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass Root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation-based Tourism)

นอกจากนี้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ยังชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวแบบปกติหรือแบบประเพณีนิยม และการท่องเที่ยวแบบคณะใหญ่ และชี้ให้เห็นถึงจุดสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติ หรือแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบคณะใหญ่ (Mass Tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรม และขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆ สามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกัน หรืออาจมากกว่านักท่องเที่ยวคณะใหญ่ได้ หากปราศจากการจัดการที่ดี และการจัดการกับการท่องเที่ยวคณะใหญ่ในทิศทางภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อาจจัดว่าเป็น Mass Ecotourism
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่าย ๆ ราคาถูก หรือมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยากลำบาก หรือมีรายได้จากการท่องเที่ยวน้อยเสมอไป เพียงแต่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว และให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ทุกระดับ และสามารถมีรายได้สูงได้เช่นกัน
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ความสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

2.3 แนวคิดด้านการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาชุมชน (Community Study) เป็นกระบวนการเบื้องต้นที่สำคัญต่อการศึกษาวิจัย และการทำงานด้านพัฒนาชุมชน เพราะการศึกษาชุมชนจะช่วยทำให้เข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต และระบบความคิดของคนในชุมชน เพื่อนำความรู้ที่ได้นี้มาเป็นข้อมูลสำคัญในการดำเนินการศึกษาวิจัยหรืองานพัฒนา นอกจากนี้ยังทำให้เราเข้าใจถึงพัฒนาการของชุมชนประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชนที่สามารถคาดการณ์ในอดีต และแนวโน้มในอนาคตได้ เพราะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการกำหนดวิถีชีวิต และระบบความคิดของคนในชุมชน และยังช่วยให้เราได้ค้นพบถึงปัญหา และความต้องการอันแท้จริงของชุมชนด้วย (ชนาธิป, 2543)

ชยันต์ (2536) ได้กล่าวถึงกรอบแนวคิดในการศึกษาชุมชน และการเปลี่ยนแปลงว่าต้องมีความเข้าใจในด้านต่างๆ คือ ความคิดพื้นฐานในการศึกษาชุมชน คือ การมีกรอบในการศึกษาเพื่อความรู้เท่าทันสภาพชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลง มีความเข้าใจในฐานะและความหมายของชุมชนหมู่บ้าน มีข้อพิจารณาในการศึกษาชุมชน และมีการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน และได้กล่าวถึงการศึกษาชุมชนว่าเป็นการศึกษาอธิบายอย่างเป็นระบบว่าชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิต หรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์การชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการและมีศักยภาพในการแก้ปัญหาอย่างไร และปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทาง และรูปแบบของความสัมพันธ์ ข้อมูลเหล่านี้เมื่อสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะนำมาซึ่งความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น

ในยุคปฏิวัติเขียว (ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2493 – 2513) ทวีโลกได้เกิดกระแสพัฒนาที่เชื่อว่าประเทศด้อยพัฒนาต้องได้รับความช่วยเหลือทางการเงินและเทคโนโลยีเพื่อปรับปรุงสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศจากประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา ผลพวงจากการพัฒนาในรูปแบบของการถ่ายทอดเทคโนโลยีเริ่มปรากฏชัดเจนว่าไม่อาจแก้ไขปัญหาความยากจนของคนส่วนใหญ่ในประเทศที่กำลังพัฒนาได้ นักวิจัยและนักพัฒนาในระดับสนามเริ่มประจักษ์ชัด และตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสังคมในชนบท และเริ่มมีทัศนะต่อชีวิตของคนในชนบทหลายๆ ด้านว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบบูรณาการของสังคมชนบท และเริ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการปรับตัวมากกว่าการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวหน้าแบบสมการเส้นตรง การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบอย่างหนึ่งอย่างใดในระบบจะมีผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่นๆ เสมอ จึงต้องทำความเข้าใจทั้งระบบ เพื่อช่วยให้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนต้องการ

การทำงานวิจัยและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในวิธีการเรื่อยมา นับตั้งแต่วิธีการสำรวจแบบง่าย สำรวจแบบค้นหา และการศึกษาวิเคราะห์อย่างเร่งด่วน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2531-2532 ได้เริ่มมีการนำเทคนิคการมีส่วนร่วมไปใช้ในการศึกษาวิจัยและพัฒนาการวางแผนจัดการทรัพยากรระดับหมู่บ้าน (Village Resource Management Plan) ที่ประเทศเคนยาและอินเดีย ทำให้เกิดการศึกษาวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Appraisal) ที่ใช้ในกลุ่ม NGOs ในอินเดียเป็นส่วนใหญ่ และต่อมาได้ขยายตัวไปอย่างกว้างขวางทั่วทุกภูมิภาค (เพิ่มศักดิ์, 2543)

ปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา (Community Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นมิได้ขึ้นกับการริเริ่ม หรือการวางแผนโดยรัฐบาล แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนในชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นอิสระ เน้นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมที่ชัดเจน พลังของกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้ระดับของความสำเร็จยังขึ้นกับการรวมพลังกันในลักษณะภาคีต่างๆ เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชนในท้องถิ่นที่ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นด้วย (จริญญา, 2536)

กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา ตลอดจนการลำดับความสำคัญของปัญหาได้ เป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเองตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัยหรือศึกษาชุมชน การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ดังที่ Cohen and Uphoff (1980) ได้กล่าวถึงลักษณะของกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วยการริเริ่มดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วยการสนับสนุนทรัพยากร อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือการเข้าร่วมบริหารงาน และการประสานความร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือจากภายนอก
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัตถุ ด้านสังคม ด้านจิตใจ และส่วนบุคคล ทั้งผลประโยชน์ทางตรงและทางอ้อม
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล (Evaluation) การประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

โครงการวิจัยนี้เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในแง่มุมของการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยนำเทคนิควิธีการของการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มาเป็นเครื่องมือในการศึกษาอย่างผสมผสานกัน โดย ทั้ง 2 เทคนิควิธีการนี้มีแนวคิด และหลักการที่ร่วมกันคือ เป็นการศึกษาชุมชนในลักษณะที่เป็น กระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน คือ เปิดโอกาสให้แกนนำชุมชน และสมาชิกชุมชนได้เข้ามามี ส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ และประเมินสถานการณ์ชุมชน และทรัพยากรท้องถิ่นร่วมกับ คณะผู้วิจัย โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการวิเคราะห์และประเมิน สถานการณ์ปัญหา เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างความตระหนักให้กับคนในชุมชนในการค้นหาวิธี การแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความเชื่อพื้นฐานในการเก็บข้อมูล และทำงาน ร่วมกับชุมชน ดังนี้

1. ชาวบ้านสามารถทำได้ - หมายความว่าชาวบ้านทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย สามารถทำได้ หากเป็นเรื่องที่เขาสงสัย หรือเป็นเรื่องที่เป็นปัญหาของพวกเขา ดังนั้นเขาจึงมีโอกาสคิด ศึกษา วิเคราะห์ ตัดสินใจ และหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา เพื่อประโยชน์ของชุมชนของเขาเอง
2. บทบาทของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกที่ทำงานกับชุมชน - คือการให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเท่าที่จำเป็น เพียงเพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจ เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และยกระดับความสามารถของชุมชนในการวิเคราะห์ ตัดสินใจเท่านั้น
3. ผู้วิจัยหรือนักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกที่ทำงานกับชุมชนควรเคารพความรู้เฉพาะ ด้านและความเชื่อของชุมชน - ควรเสริมข้อคิดหรือเทคนิคทางวิชาการเท่าที่จำเป็น เท่านั้น ซึ่งจะช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน เกิดการนั่งฟังอย่างสงบ เรียนรู้โดยไม่ขัดจังหวะ ไม่แย้งหรือตั้งคำถามแบบลองเชิง และไม่รีบด่วนสรุปผล

2.4 ลักษณะและคุณสมบัติทั่วไปของชา / เหมี้ยง

ต้นเหมี้ยง/เหมี้ยง ต้นชา

ชื่อสามัญ : Tea

ชื่อวิทยาศาสตร์ : Camelliasinensis (L.) Okuntze

ต้นชา/ต้นเหมี้ยง - เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูงประมาณ 30 ฟุต ทรงพุ่มเป็นรูปกรวย เป็นไม้ แอบอิง ต้องการร่มเงาในการเจริญเติบโต เพราะจะช่วยลดอุณหภูมิในช่วงกลางวัน ลด

ประมาณของแสงแดดที่ส่องยังต้นชาโดยตรง ทำให้ใบชาสามารถสังเคราะห์แสงได้ดีขึ้นเพราะ ถ้าต้นชาได้รับแสงแดดจัดเต็มที่โดยตรงจะทำให้ใบมีขนาดเล็ก เหลือง หรือทำให้เกิดใบไหม้ ใบชาไม่มีการปรุงอาหาร ต้นจะโทรมและตายในที่สุด

การกำเนิดต้นชา - ชาวจีน แถบภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ได้นำชามาปลูกเป็นครั้งแรกโดยได้ตัดยอดอ่อนมาชงเป็นเครื่องดื่ม หลังจากนั้นก็เป็นที่ยอมรับแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลากว่า 2,000 ปี คนทั่วไปเชื่อว่าแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของการปลูกชาอยู่ในรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย ชาเป็นพืชที่เจริญงอกงามได้ดีในดินแดนที่อบอุ่น โดยมีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 1,000 – 2,000 เมตรขึ้นไป กล่าวกันว่าถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของชาอยู่ในพื้นที่เป็นรูปคล้ายใบพัดจีน โดยเริ่มต้นจากรัฐอัสสัม ของประเทศอินเดีย เป็นแนวโค้งเลยเข้าไปทางภาคใต้ของประเทศจีน ผ่านตอนเหนือสุดของประเทศพม่าและที่ราบสูงทิเบต แล้วกลงมาที่ประเทศเวียดนาม อาจลงมาถึงประเทศกัมพูชา ทางด้านพินอาจอยู่ตรงตอนเหนือประเทศไทย ชาวจีนได้นำเอาใบอ่อนและยอดมาทำให้แห้งแล้วชงกับน้ำร้อน ๆ สำหรับดื่ม แต่ชาวเขารัฐฉานของประเทศพม่า และชาวไทยในภาคเหนือของประเทศไทยได้นำชามาหนึ่งแล้วหมักทำเป็นหมี้ยง หรืออาจนำมาเตรียมเป็นอาหารอย่างอื่น ชาวไทยในภาคเหนือของประเทศไทยรู้จักต้นชา ในชื่อของ “ต้นหมี้ยง” มานานแล้ว และเก็บใบชามาปรุงเป็นหมี้ยงบริโภคมานานหลายศตวรรษแล้วโดยไม่ทราบว่าเป็นชื่อ ต้นชา จนกระทั่งในปี 2493 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้จำแนกประเภทของต้นหมี้ยงที่อยู่บนภูเขาในภาคเหนือว่าเป็นต้นชา “พันธุ์อัสสัม”

ชาเป็นพืชที่คนไทยนิยมบริโภคมานานแล้ว โดยในสมัยก่อนจะนำใบชาหมักทำเป็นหมี้ยงแล้วนำมาเคี้ยวหรืออม เวลาทำงานหรือหลังอาหารยามว่าง เพื่อช่วยกระตุ้นให้ร่างกายรู้สึกสดชื่นเนื่องจากในใบชามีสารคาเฟอีนเช่นเดียวกับกาแฟ แต่ปัจจุบันการบริโภคหมี้ยงได้ลดลงเปลี่ยนมาเป็นบริโภคชาในรูปของชาใบ (ชาจีน) และ ชาผง (ชาฝรั่ง) กันมากขึ้น จึงทำให้ประเทศไทยต้องมีการนำเข้าผลิตภัณฑ์ชาคุณภาพเหล่านี้จากต่างประเทศมากขึ้น

ชาเป็นพืชที่ร้อน สามารถขึ้นได้ดีในเขตอบอุ่นและมีฝน จึงทำให้แหล่งปลูกกระจายอยู่ตั้งแต่ เส้นละติจูดที่ 45 องศาเหนือ ในรัสเซีย ถึง 50 องศาใต้ ในทวีปแอฟริกา ปลูกได้ในพื้นที่ที่มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเล 1,000 – 2,000 เมตร ผลผลิตชาส่วนใหญ่จะอยู่ในทวีปเอเชียโดยพื้นที่ที่มีการปลูกชามากจะอยู่ระหว่างแนวเหนือใต้ ตั้งแต่ประเทศญี่ปุ่น ถึงประเทศอินโดนีเซีย และแนวตะวันออก – ตะวันตก จากประเทศอินเดียถึงประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากพื้นที่เหล่านี้จะอยู่ในเขตรมรมมีอากาศอบอุ่นและมีปริมาณน้ำฝนมากเหมาะแก่กับต้นชาที่กำลังเจริญเติบโต

สำหรับประเทศไทย ในปี 2536 มีพื้นที่ปลูกชา 33,907 ไร่ มีผลผลิตใบชาสดรวม 40,847 ตัน โดยจังหวัดเชียงรายมีการปลูกและได้ผลผลิตมากที่สุด รองลงมาคือ จังหวัดลำปาง แพร่ และเชียงใหม่ ตามลำดับ

พันธุ์ของชา

ชาแบ่งออกเป็น 3 พันธุ์ใหญ่ ๆ คือ

1. **ชาอัสสัม (assam tea)** ชื่อวิทยาศาสตร์ *Camellia sinensis* Var. *assamica* Mast. ลักษณะเป็นลำต้นเดี่ยว สูงประมาณ 6 – 18 เมตร ใบใหญ่เจริญเติบโตเร็ว ทนแล้งออกดอกเป็นช่อ ๆ ละ 2 – 4 ดอก ชาอัสสัมสามารถแบ่งออกเป็นพันธุ์ย่อยได้ 5 สายพันธุ์ ได้แก่

1.1 พันธุ์อัสสัมใบจาง (light leaved assam jat) ต้นมีขนาดเล็ก ยอดและใบมีสีเขียวอ่อน ลักษณะใบเป็นมันวาว ขอบใบหยักแบบฟันเลื่อย เป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงมีคุณภาพดีเมื่อนำมาทำชาจีน จะมีสีดำน

1.2 พันธุ์อัสสัมใบเข้ม (dark leaved assam jat) ยอดและใบมีสีเขียวเข้ม ใบหน่ม มักมีขนปกคลุมขอบใบหยักแบบฟันเลื่อย เป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงและมีคุณภาพดีเมื่อนำมาทำชาจีน จะมีสีดำน

1.3 พันธุ์มานิปูรี (manipuri jat) เป็นพันธุ์ที่แข็งแรง ให้ผลผลิตสูง ใบมีสีเขียวเข้มประกายขอบใบหยักแบบฟันเลื่อย ทนแล้งได้ดี

1.4 พันธุ์พม่า (burma jat) ใบสีเขียวเข้ม ใบแก่มีสีเขียวแกมน้ำเงิน ใบกว้างแผ่ใบรูปไข่ ขอบใบหยักแบบฟันเลื่อย ทนต่อสภาพแวดล้อมได้ดีมาก

1.5 พันธุ์ลูไช (lushai jat) ขอบใบหยักลึกโดยเฉพาะปลายใบที่เห็นได้ชัด

2. **ชาจีน (china tea)** ชื่อวิทยาศาสตร์ *camellia sinensis* Var. *sinensis* ลักษณะลำต้นเป็นพุ่มเตี้ยสูงประมาณ 2 – 3 เมตร ใบสีเขียวเข้ม ขนาดเล็ก ยาวแคบ ขนาดใบยาว 3.8 – 6.4 ซม. ตั้งตรง ขอบใบหยักแบบฟันเลื่อย เส้นใบมองเห็นไม่ชัด ขั้วถี่ ปล้องสั้น ทนทานต่ออุณหภูมิต่ำ และสภาพแวดล้อมที่ผันแปรได้ดี ผลผลิตต่ำเมื่อเทียบกับกลุ่มพันธุ์อัสสัม ชาพันธุ์นี้ปลูกมากในประเทศจีน สายพันธุ์ที่นิยมปลูกจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ เช่น สายพันธุ์ชิงชิงอุหลง, ของชิงตันฟง, เตไกวอิน ฯลฯ

3. **ชาเขมร (indo – china tea)** ชื่อวิทยาศาสตร์ *camellia sinensis* Vat. *indo – china* ลักษณะลำต้นเดี่ยว สูงประมาณ 5 เมตร ใบแข็งแรงเป็นมัน ใบยาว ขอบใบหยักแบบฟันเลื่อยแผ่ใบม้วนงอเป็นรูปคล้ายตัววี ก้านใบสีแดงเรื่อ ๆ ยอดอ่อนรสฝาดจัด มีเนินสูง ทนแล้งได้ดี

การปลูกชา

ชาเจริญเติบโตได้ดีในภูมิประเทศต่าง ๆ กัน กล่าวคือ สามารถเจริญได้ไม่ว่าอากาศจะร้อนหรือหนาว ยกเว้นในพื้นที่ที่มีน้ำแข็ง ซึ่งได้แก่บริเวณเส้นรุ้งที่ 29 องศาเหนือ กับ เส้นแวงที่ 98 องศาตะวันออก

ปัจจัยที่สำคัญในการปลูกชา

1. ดิน ชาเจริญงอกงามในดินร่วนที่มีการระบายน้ำได้ดี หน้าดินมีอินทรีย์วัตถุสูง มีธาตุไนโตรเจนมาก และเป็นกรดเล็กน้อย มี Ph 4.5 – 6.0 ความลาดชันไม่ควรเกิน 45 องศา
2. ความชื้นและปริมาณน้ำฝน ควรเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกสม่ำเสมอตลอดปี ปริมาณน้ำฝนอย่างต่ำควรอยู่ระหว่าง 40 – 50 นิ้ว/ปี หรือ 1,140 – 1,270 มม./ปี เพราะถ้าขาดน้ำจะทำให้ต้นชาสร้างชะงักการเจริญเติบโต ไม่แตกยอด ทำให้ผลผลิตลดลง
3. อุณหภูมิ ชาสามารถเจริญได้ในอุณหภูมิที่แตกต่างกัน โดยชาจะเจริญเติบโตได้ดีในช่วงอุณหภูมิระหว่าง 25 – 30 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำอย่างคงที่ตลอดปี ทำให้ชาสร้างยอดใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง
4. ความสูงจากระดับน้ำทะเล ชาที่ปลูกในพื้นที่สูงตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป มีอากาศเย็นจะทำให้ผลผลิตใบชาที่มีคุณภาพสูง ใบชามีกลิ่นและรสชาติดี แต่ปริมาณผลผลิตที่ได้จะต่ำ ส่วนการปลูกชาในที่ต่ำ อากาศค่อนข้างร้อน ชาจะให้ผลผลิตสูงแต่คุณภาพจะต่ำกว่าชาที่ปลูกในที่สูง

การปลูกชา ช่วงที่เหมาะสมควรเป็นต้นฝน ประมาณเดือน พฤษภาคม – มิถุนายน ภายหลังจากมีผลตก 2 – 3 ครั้ง ต้นกล้าที่นำมาปลูก ถ้าปลูกจากต้นเพาะเมล็ด ควรมีอายุ 18 – 24 เดือน ต้นปักชำควรมีอายุ 18 เดือน ชามีความต้องการร่มเงาเหมือนกับโกโก้และกาแฟ การทำไม้บังร่มจะช่วยลดอุณหภูมิในช่วงกลางวันลง ลดปริมาณของแสงแดดจัดเต็มทีโดยตรงจะทำให้ใบมีขนาดเล็ก เหลือง หรือทำให้เกิดใบไหม้ ใบชาไม่มีการปรุงอาหาร ต้นจะโทรมและตายในที่สุด การปลูกไม้บังร่ม ควรปลูกระหว่างแถวชา การจัดแต่งกิ่งชาเป็นการปฏิบัติที่สำคัญ เพื่อดกแต่งทรงพุ่มให้สะดวกในการเก็บเกี่ยว กระตุ้นให้เกิดยอดใหม่ได้เร็วขึ้น และช่วยกำจัดโรคและแมลงด้วย

การเก็บเกี่ยวชา เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะการผลิตชาให้ได้คุณภาพดี ต้องเริ่มจากใบชาสดที่มีคุณภาพที่ดีที่สุด คือใบชาที่เก็บจากยอดชาที่ประกอบด้วย 1 ยอด กับ 2 ใบ

ชาและองค์ประกอบทางเคมี

ชาเป็นไม้พุ่มอายุยืน ประกอบด้วยสารโพลีฟีนอล (polyphenols) มากถึง 20 – 30 % ซึ่งมีผลต่อรสชาติและสีของน้ำชา ข้อมูลจากการหมัก (decomposition) และการวิเคราะห์

แสดงให้เห็นว่า ข้ามองค์ประกอบทางอินทรีย์ (organic matter) ไม่น้อยกว่า 450 ชนิด และ
ยังพบสารอนินทรีย์ (inorganic matter)

องค์ประกอบของไบโอชาส

ไบโอชาส

น้ำ (75-78%)	น้ำหนักแห้ง (22-25%)
<u>สารอินทรีย์ (93- 96%)</u>	<u>สารอนินทรีย์(4-7%)</u>
โปรตีน(20-30%)	โปรตีน (1.76%)
กรดอะมิโน (1-4%)	แคลเซียม (0.41%)
อัลคาลอย (3-5 %)	ฟอสฟอรัส (0.32%)
เอ็นไซม์	แมกนีเซียม (0.22%)
โพลีฟีนอล (20-35%)	เหล็ก (0.15%)
คาร์โบไฮเดรต (20-25%)	แมงกานีส (0.12%)
กรดอินทรีย์ (3%)	ซิลิโคน (0.088%)
ไขมัน (8%)	อลูมิเนียม (0.069%)
เมตล (1%)	โซเดียม (0.030%)
สารประกอบกลืน (0.005 – 0.03%)	สังกะสี (0.003%)
วิตามิน (0.6 - 1%)	ทองแดง (0.002 %)

คุณสมบัติของชาด้านการบริโภค

ชาเป็นเครื่องดื่มที่มีธาตุอาหารหลายชนิดเป็นองค์ประกอบที่ช่วยบำรุงให้ร่างกายมีสุขภาพดี ซึ่งสรุปประโยชน์ของชาได้ดังนี้

1. ช่วยกระตุ้นให้ระบบประสาทและร่างกายสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากชามีสารคาเฟอีนเป็นองค์ประกอบ ซึ่งคาเฟอีนนี้จะไปกระตุ้นระบบประสาทส่วนกลาง และระบบหมุนเวียนของโลหิต ช่วยให้อารมณ์ดีผ่อนคลาย มีอิทธิพลต่อขบวนการเมตาโบลิซึมของเซลล์ร่างกาย ช่วยขยายหลอดเลือด และป้องกันโรคหัวใจตีบตันนอกจากนี้ ชายังสามารถรักษาอาการเจ็บหน้าอก และกล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือดหล่อเลี้ยง รักษาโรคหัวใจขาดเลือด โดยไม่มีผลข้างเคียง

2. ช่วยแก้กระหายและช่วยในการย่อยอาหารในช่วงอากาศร้อน การดื่มชาจะช่วยให้มีความรู้สึกสดชื่นขึ้น เนื่องจากในชามีสารโพลีฟีนอล คาร์โบไฮเดรต และกรดอะมิโนเป็นองค์ประกอบ เมื่อสารเหล่านี้เกิดปฏิกิริยากับน้ำลาย จะช่วยกระจายความร้อนส่วนเกินในร่างกาย พร้อมกับชำระล้างสารพิษต่าง ๆ ออกไป ช่วยเร่งให้มีการขับถ่ายของเสียออกจากร่างกาย ทำให้กระบวนการเมตาโบลิซึม เกิดความสมดุลหรือในช่วงหลังตื่นนอน เรามักรู้สึกขมปากและกระหายน้ำ การดื่มชาถ้วยหนึ่งจะช่วยล้างปากและกระตุ้นความอยากรับประทานอาหาร นอกจากนี้ชายังมีสารไอโอดีนและฟลูออไรด์ที่เป็นสารป้องกันภาวะไทรอยด์ผิดปกติ ซึ่งฟลูออไรด์เป็นองค์ประกอบของกระดูก ฟันและเล็บ การดื่มชาทุกวัน ๆ ละ 10 กรัม จะทำให้ร่างกายได้รับ ฟลูออไรด์เพียงพอกับความต้องการจะช่วยป้องกันฟันผุ หรือหลังจากรับประทานอาหารแล้วดื่มชาแก่ ๆ สักถ้วยจะช่วยกระตุ้นการหลั่งน้ำย่อยในกระเพาะอาหาร ช่วยย่อยอาหารจำพวกวิตามินนอกจากนี้ใบชาจะช่วยย่อยอาหารและระงับกลิ่นปาก เพราะว่าไขมันสามารถละลายในสารในกลิ่นปากเหล่านี้ ดังนั้น ชาจึงเป็นเครื่องดื่มของชนชาติที่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์และเนยเป็นอาหารหลัก

3. ช่วยฆ่าเชื้อโรค ลดการอักเสบ ช่วยสมานแผล ช่วยในการขับถ่าย และชะล้างสารพิษในร่างกาย เนื่องจากในชามีสารโพลีฟีนอล สามารถฆ่าเชื้อแบคทีเรีย เช่น ไทฟอยด์ อหิวาตกโรค ฯลฯ โดยทำให้โปรตีนของเชื้อแบคทีเรียแข็งตัว จากหลักฐานโบราณของจีนพบว่า น้ำชาแก่ ๆ 1 ถ้วย ใช้รักษาโรคบิดได้อย่างดี ช่วยรักษาแผล ลดความเป็นพิษและอาการอักเสบ ดังนั้น บริษัทผลิตยาสำเร็จรูปจึงใช้ชาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิตยาสำหรับรักษาโรคบิดและหวัด สารโพลีฟีนอลในใบชาสามารถย่อยอนุมูลนิยม สังกะสี และสารอัลคาลอยที่อยู่ในน้ำได้ ช่วยทำให้น้ำสะอาดขึ้น

4. ช่วยทำให้สุขภาพแข็งแรงโดยเฉพาะชาเขียวมีวิตามินซี วิตามินบีคอมเพล็กซ์ กรดเพนโทเทนนิก รวมทั้งวิตามินพี ซึ่งสามารถดูดซึมเข้าร่างกายได้ง่าย โดยคาเทชิน ที่เป็นองค์ประกอบในโพลีฟีนอล เช่น วิตามินบี ช่วยให้หลอดเลือดมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ช่วยไม่ให้เลือดแข็งตัวได้ง่าย กรดเพนโทเทนนิกช่วยทำให้ผิวหนังชุ่มชื้นขึ้น วิตามินบี 1 สามารถช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตของเม็ดเลือด วิตามินบี 2 ช่วยลดการอักเสบ เช่น การอักเสบที่ผิวหนัง และอาการของโรคปอดบวม เป็นต้น

5. ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง ต่อต้านโรคหลอดเลือดหัวใจอุดตัน จากการวิจัยพบว่าชาเถา เป็นชาที่ช่วยลดความอ้วนและช่วยรักษาโรคหลอดเลือดอุดตันได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการชาเถาจะช่วยลดปริมาณสารประกอบ antilipoidic แก่บุคคลที่มีปัญหาเรื่องอ้วน เครียด และโรคหลอดเลือดอุดตัน

วิธีการแปรรูปชาเพื่อการบริโภค

การเก็บเกี่ยวใบชาหรือใบเหมียงของชาวบ้านป่าเหมียงเพื่อทำเหมียง จะมีอยู่เกือบตลอดปี โดยใบเหมียงแต่ละช่วงเวลาจะมีคุณภาพที่ไม่เหมือนกัน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ในช่วงเดือน เมษายน ถึงต้นเดือนมิถุนายนการเก็บเกี่ยวในช่วงนี้ เรียกว่า “เหมียงต้นปี” หรือ “เหมียงหัวปี” ใบเหมียงจะมีลักษณะแข็งและใบมีขนาดเล็ก สีเขียวเข้ม มีรสชาติฝาดกว่าช่วงอื่น เพราะได้รับปริมาณน้ำฝนน้อย

2. ในช่วงเดือนมิถุนายน ถึงต้นเดือนสิงหาคม การเก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงนี้ เรียกว่า “เหมียงกลางปี” ผลผลิตมีใบขนาดใหญ่และมีสีจางอ่อน กว่าเหมียงหัวปี

3. ในช่วงปลายเดือนสิงหาคมถึงเดือน ตุลาคม การเก็บเกี่ยวช่วงนี้เรียกว่า “เหมียงช้อย” เป็นผลผลิตในช่วงท้ายฝน ทำให้ใบเหมียงมีลักษณะขนาดคล้ายเหมียงกลางปี และให้ผลผลิตที่มีรสชาติดีกว่าในช่วงอื่น ใบเหมียงช่วงนี้จะมีคุณภาพดีที่สุดในช่วงนี้ และเป็นที่ต้องการของตลาด

4. ในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงเดือน มกราคม การเก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงนี้ เรียกว่า “เหมียงเหมย” เป็นผลผลิตในช่วงฤดูหนาว ใบเหมียงจะมีขนาดค่อนข้างเล็ก มีสีเขียวอมเหลือง และให้ผลผลิตน้อยกว่าในช่วงอื่น ๆ

สำหรับในช่วงปลายเดือนมกราคมไปจนถึงเดือนมีนาคม จะเป็นช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตเหมียง ในช่วงนี้ ชาวบ้านจะใช้เวลาในการจัดเตรียมอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้ในการเก็บเกี่ยวในครั้งต่อไป นั่นก็คือ ดอก

ดอกจะนำมาใช้ในการมัดเหมียง ในขณะที่เก็บในสวนและใช้ในการจัดทำเหมียง ดอกที่ใช้จะทำมาจากไม้ไผ่จักเป็นเส้น เมื่อจักแล้วจะนำดอกไปตากแดดให้แห้ง จากนั้นจึงมัดรวมกันเก็บไว้ใช้เมื่อต้องการ โดยในเวลาที่ต้องการใช้ดอก ก็จะนำดอกมาแช่น้ำไว้ก่อนเพื่อให้ดอกเหนียวไม่ขาดเมื่อนำมามัดเหมียง

ดอกที่ใช้ในการทำเหมียง มี 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. ดอกมัด เป็นดอกที่ใช้ในการมัดใบเหมียงสดที่เก็บได้จากสวน มีลักษณะเป็นเส้นเล็กขนาดประมาณ 1 ซม.
2. ดอกกำเหมียงหรือ ชาวบ้านเรียกว่า “ดอกฮัด” เป็นดอกที่ใช้ในการมัดเหมียงให้เป็นกำมีลักษณะเป็นเส้นใหญ่ ขนาดประมาณ 1 นิ้ว

วิธีเก็บใบเหมียงที่ถูกต้องนั้น ควรจะเก็บเกี่ยวเพียงครึ่งใบ ส่วนที่เหลืออีกครั้งใบปล่อยให้ต้นเหมียงได้ใช้สังเคราะห์แสงสร้างอาหารเพื่อเลี้ยงลำต้นต่อไป หากเก็บทั้งใบอาจทำให้ต้นเหมียงแคระแกรนได้ การเก็บเกี่ยวใบเหมียงในอดีตจะใช้มือเด็ดใบเหมียง ทำให้การเก็บเกี่ยวใบเหมียงเป็นไปได้อย่างล่าช้า ปัจจุบันจึงได้มีการพัฒนาให้การเก็บเกี่ยวรวดเร็วขึ้น โดยการนำอุปกรณ์เข้ามาช่วยเรียกกันว่า “ปลอก” ปลอกคือใบมีดโกน โดยชาวบ้านจะนำเอาใบมีดโกนมาเชื่อมกันกับห่วงที่เป็นวงกลมแล้วใส่ไว้ในนิ้วเพื่อช่วยตัดใบเหมียง ทำให้การเก็บเกี่ยวรวดเร็วขึ้นจากเดิม เมื่อเก็บเกี่ยวใบเหมียงได้เต็มกำมือแล้วจะใช้ดอกมัด แล้วนำใส่ไว้ใส่ตะกร้า การเก็บเกี่ยวใบเหมียงเพื่อทำเหมียง จะต้องนำใบเหมียงที่เก็บเกี่ยวในแต่ละวันไปนึ่งโดยนึ่งทั้งมัด

โดยลักษณะที่ใช้หนึ่ง เรียกว่า “โห” ซึ่งเป็นภาชนะขนาดใหญ่ที่ทำจากไม้ทั้งต้น จะเป็นรูกลวง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เมตร สูงประมาณ 1.5 เมตร เมื่อนำใบเหมี้ยงใส่ลงในโหจน เต็มแล้วจึงยกไปทิ้งบนเตาไฟ ที่เรียกว่า “เตาบุง” ซึ่งจะมีปิ๊บใส่น้ำไว้ข้างล่าง การทิ้งสำหรับ ใบเหมี้ยงที่อ่อนจะใช้เวลาในการทิ้ง ประมาณ 1 ชั่วโมง แต่ถ้าหากเป็นใบเหมี้ยงแก่จะใช้เวลา มากขึ้น หากทิ้งไม่สุกจะทำให้เหมี้ยงเกิดเชื้อราได้เมื่อนำไปหมัก

เมื่อเหมี้ยงจนสุกแล้ว ก็จะนำมาเทผงไว้ให้เย็น จากนั้นจึงนำดอกมัดดอก เพื่อที่จะ ทำการจัดทำเหมี้ยงใหม่ เมื่อจัดทำเหมี้ยงใหม่แล้วจะใช้ดอกกำเหมี้ยง หรือ “ดอกยึด” มามัด กำเหมี้ยงไว้ แล้วจะนำไปหมักในชั้นต่อไป ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่หมักเองเนื่องในแต่ละวัน จะเก็บเหมี้ยงได้ไม่มากพอที่จะหมัก ชาวบ้านจึงนำเหมี้ยงที่ทิ้งแล้วไปขายให้กับตัวแทนชาวบ้าน ที่รับซื้อเหมี้ยง อาจมีบ้างที่นำไปหมักเพื่อไว้กินเอง เมื่อรับซื้อเหมี้ยงได้มากพอจะนำไปใส่ถึง หมัก ถึงหมักจะเรียกกันว่า “ถู”

“ถู” ดังกล่าว ทำมาจากท่อน้ำคอนกรีต ในแต่ละถูจะสามารถบรรจุเหมี้ยงได้ จำนวน 1,000 กำ โดยก่อนทำการหมักจะต้องล้างถึงให้สะอาดจากนั้นจึงนำถุงพลาสติกมาปูไว้ในถึง หมัก 3 – 4 ชั้น แล้วจึงนำเหมี้ยงทิ้งลงไปเรียงไว้ในถึงเป็นวงกลมจากด้านนอกเข้าหาด้านในเป็น ชั้น ๆ

ในการเรียงเหมี้ยงจะต้องเข้าไปอยู่ถึงและใช้ถุงพลาสติกสวมไว้ที่เท้า เมื่อเรียงเต็มชั้นที่ 1 แล้วก็จะเหยียบ เหมี้ยงเพื่อให้เหมี้ยงแน่นจากนั้นก็ทำการเรียงชั้นต่อไปจนเต็มถึงเสร็จ แล้วนำน้ำมาใส่จนเต็มแล้วจึงมัดปากถุงให้แน่น แล้วหาของมีน้ำหนักมาก ๆ มาทับไว้บนถึง หรือ ถูเหมี้ยง เพื่อไม่ให้อากาศเข้าไปในถึงแล้วทิ้งไว้ประมาณ 3 – 4 เดือน ก็สามารถนำออกมาจำหน่ายได้ แต่ถ้าหากใช้ระยะเวลาในการหมักนานกว่านี้ คือ ตั้งแต่ 8 เดือนขึ้นไป จะทำให้ คุณภาพของเหมี้ยงเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น เพราะการหมักเหมี้ยงนั้นถ้าหากหมักนาน ขึ้นราคาก็จะดีขึ้นด้วย การหมักเหมี้ยงที่ใช้เวลาสั้น ๆ จะได้เหมี้ยงที่มีรสฝาด เรียกกันว่า “เหมี้ยงฝาด” แต่ถ้าหากหมักไว้นาน ๆ จะได้เหมี้ยงรสเปรี้ยว เรียกว่า “เหมี้ยงส้ม” สำหรับ ในหมู่บ้านจะใช้เวลาในการหมักนานไม่ได้เพราะจะต้องหมักตลอดเวลา ถ้าหมักไว้นาน ๆ ก็จะไม่มีการใช้ จึงจำเป็นต้องใช้เวลาในการหมักเหมี้ยงสั้น ๆ เท่านั้น

เมื่อหมักเหมี้ยงไว้จนได้เวลา จะนำออกจากถึง จากนั้นจะนำมาแต่งกำอีกครั้งหนึ่งในชั้น ตอนนี้อาจจะมีการนำเหมี้ยงแก่มาผสมไว้ในกำเดียวกันกับเหมี้ยงอ่อน เพราะเหมี้ยงแก่จะ ไม่สามารถขายได้ การแต่งกำในชั้นนี้เป็นขั้นสุดท้ายซึ่งเมื่อแต่งกำเหมี้ยงแล้วจะนำไปเรียงไว้ใน “ทอ” หรือ “ต่าง”

ทอ เป็นภาชนะสำหรับใส่เหมี้ยง ทำมาจากไม้ไผ่สาน มีลักษณะการสานเป็นตาห่าง ๆ

ต่าง เป็นภาชนะสำหรับใส่เหมี้ยง ทำมาจากไม้ไผ่สานเช่นกัน แต่จะต่างกันตรงที่ต่าง จะสานถี่และแข็งแรงมากกว่า ทอ มาก

เหมี้ยงที่บรรจุไว้ใน “ต่าง” จะสามารถเก็บไว้ได้นานกว่าเหมี้ยงที่บรรจุไว้ใน “ทอ”

ในการนำเหมียงหมักที่แต่งก่าแล้วใส่ลงไว้ในท่อนั้น จะต้องนำถุงพลาสติกขนาดพอดีกับทอใส่ลงไปในทอก่อน 2 –3 ชั้น แล้วนำใบตองสดมาเรียงในทอ นำถุงพลาสติกใส่อีก จากนั้นนำเหมียงหมักมาบรรจุโดยนำมาเรียงให้เต็มทอ ทอหนึ่ง ๆ สามารถบรรจุเหมียงได้ 100 ก้า เมื่อเรียงเหมียงเต็มทอแล้วจะใส่น้ำลงไปในทอแล้วมัดถุงพลาสติกให้แน่น โดยเริ่มมัดถุงชั้นในสุดก่อนแล้วจึงมัดชั้นต่อ ๆ ไป เมื่อเสร็จแล้วสามารถส่งไปจำหน่ายได้

การทานเหมียง

ช่วงเวลาการทานเหมียงของชาวบ้านนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะนิยมทานหลังจากการรับประทานอาหารกลางวันเสร็จ แต่อาจจะมีบางคนที่กินหลังอาหารทุกมื้อหรือทานเมื่อยามว่าง ส่วนใหญ่จะทานเหมียงด้วยความเคยชิน คือเมื่อรับประทานอาหารแล้วจะต้องทานเหมียง เพราะเคยทานประจำทำให้ติดเป็นนิสัย เมื่อทานแล้วจะรู้สึกสบายใจ ชุ่มคอ และผ่อนคลาย

การรับประทานเหมียงจะต้องมีการเตรียมเครื่องเคียงที่ใช้ประกอบในการรับประทานซึ่งจะแบ่งออกเป็น 2 คำรับ

1. เหมียงส้ม จะนำเหมียงมาแบ่งเป็นคำให้พอดีคำ แล้วนำขิงดองที่ฝานเป็นแผ่น ๆ นำมาใส่เกลือ เกลือที่ใส่นั้นนิยมเกลือเม็ดมากกว่าเกลือป่น หรือบางคนก็ทานแต่กับเกลืออย่างเดียวไม่ใส่ของดอง จะมีรสเปรี้ยว ๆ เค็ม ๆ โดยส่วนใหญ่ก็จะเคี้ยวแล้วกลืนไปทั้งหมด หรืออาจจะคายกากหรือเส้นใยของใบเหมียงทิ้งก็ได้

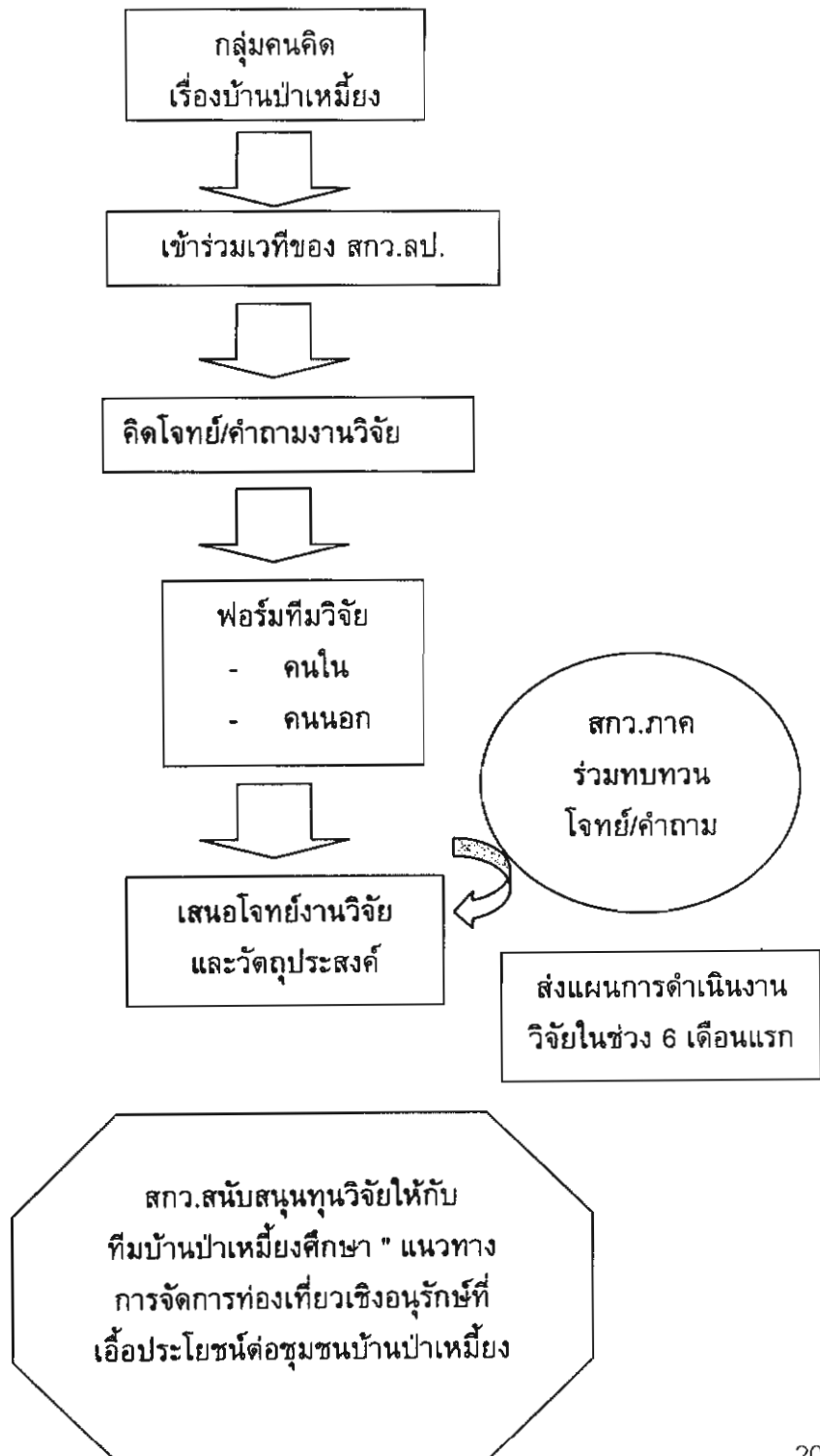
2. เหมียงหวาน จะนำเหมียงมาปรุงรสด้วยน้ำเชื่อม แล้วนำมาแบ่งให้เป็นคำ รับประทานกับถั่วลิสงคั่ว และมะพร้าวคั่วจนกรอบเหลือง เหมียงคำรับนี้จะมีรสเปรี้ยวอมหวาน

3. เหมียงไส้หวาน จะนำเหมียงมาห่อไส้ ซึ่งจะทำจากมะพร้าวทวนกับน้ำตาล ขนาดพอดีคำ รับประทานกับถั่วลิสงหรือไม่ใส่ก็ได้ รสชาติจะออกเปรี้ยวอมหวาน เหมาะสำหรับผู้ที่ไม่ชอบรสฝาด

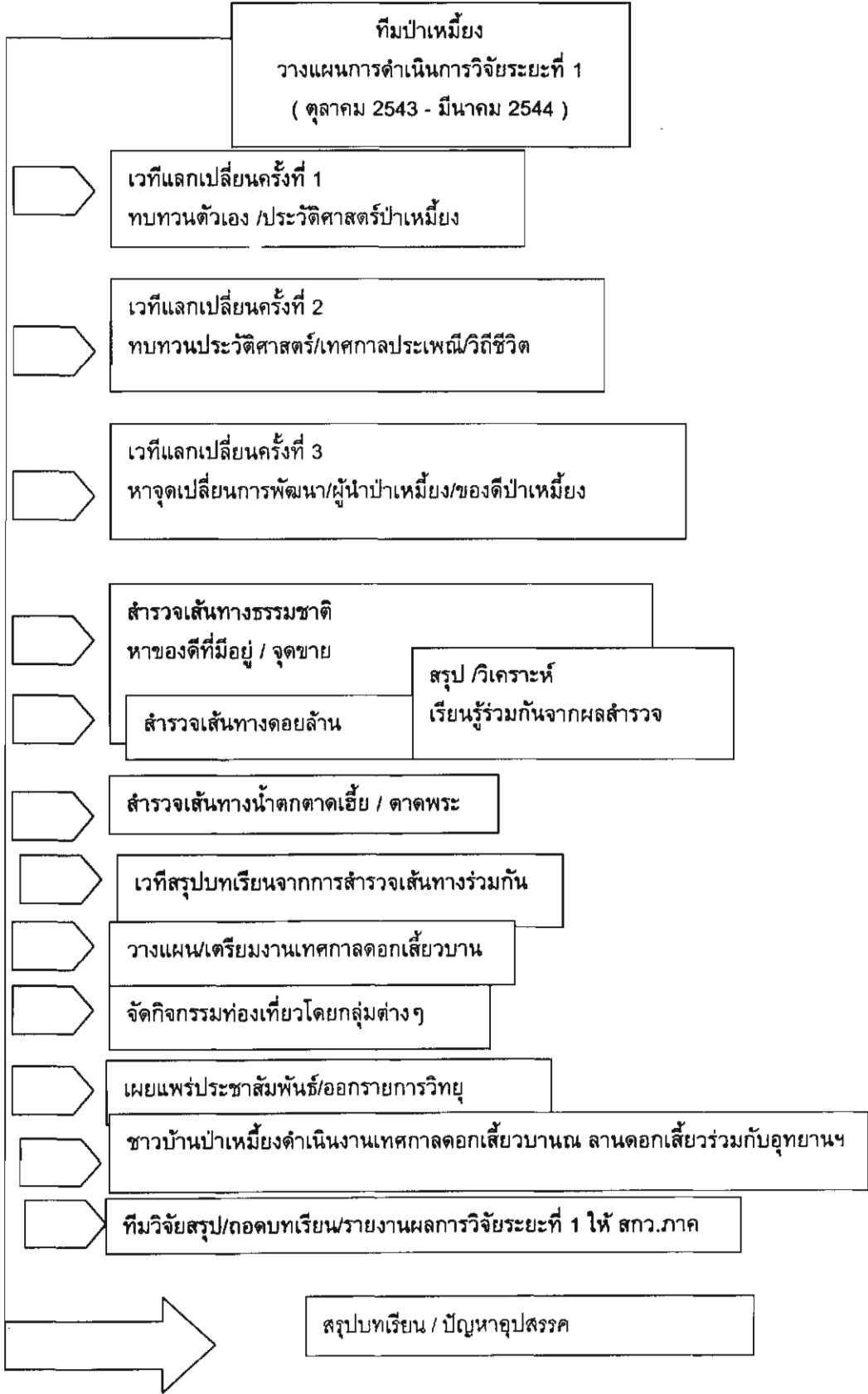
บทที่ 3

วิธีการดำเนินงาน

3.1 การดำเนินงานก่อนลงมือทำวิจัย

3.2 การดำเนินงานระยะที่ 1

□ ผลการดำเนินงานระยะที่ 1

ทีมวิจัยป่าเหมี้ยงเริ่มต้นพูดคุยทำความเข้าใจร่วมกัน ระหว่างทีมข้างนอกและข้างในหมู่บ้าน ที่ต้องเรียกเป็นทีมนอกทีมในก็เพื่อให้เห็นภาพทำงานของทีมวิจัยป่าเหมี้ยงว่า ทีมวิจัยที่เป็นข้าราชการจะเป็นคนนอกพื้นที่ทั้งหมด ส่วนทีมวิจัยข้างในคือคนในหมู่บ้านป่าเหมี้ยง ทีมวิจัยป่าเหมี้ยงสรุปวางแผนปฏิบัติการร่วมกันในช่วง 6 เดือนแรก ตามขั้นตอนที่วางไว้คือ

1. จัดสนทนากลุ่มทีมวิจัย จำนวน 12 คน เพื่อให้ทีมวิจัยได้วิธีการ ทำงานขั้นตอน/เป้าหมาย การดำเนิน การวิจัยในช่วง 6 เดือนแรก

2. สนทนากลุ่มทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างคณะทำงาน (ทีมวิจัย) ในเรื่องของการ

- ทบทวนวัตถุประสงค์เป้าหมายของ การวิจัย
- เป้าหมายที่ต้องการในช่วง 6 เดือนแรก
- แนวทางการทำงานวิจัยแบบ PAR
- แผนงาน/ขั้นตอนการทำงานของแต่ละวิจัย

3. จัดสนทนากลุ่มแกนนำในหมู่บ้านป่าเหมี้ยง จำนวน 15 คน 2 วัน

- เพื่อสร้างความเข้าใจและ ความร่วมมือระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
- เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนา
- คัดเลือกผู้นำชุมชน/ตัวแทนกลุ่มองค์กรในหมู่บ้าน/ สมาชิก อบต./ พัฒนาการ /เจ้าหน้าที่อุทยานป่าไม้ / ปลัดอำเภอ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้อง

4. จัดสนทนากลุ่มแกนนำเพื่อให้ได้ความรู้สึกรู้สึก การให้เหตุผล แรงจูงใจ การตัดสินใจทัศนคติพฤติกรรม ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของชุมชน ต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

5. จัดเวทีชาวบ้าน จำนวน 30 คน 2 วันเพื่อให้ชาวบ้านซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มองค์กรต่างๆในหมู่บ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและบริหารจัดการการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน/ชุมชนของตนเองในทุกขั้นตอน

6. เชิญตัวแทนของกลุ่มองค์กรชาวบ้านเข้า ร่วมในการจัดเวทีเพื่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

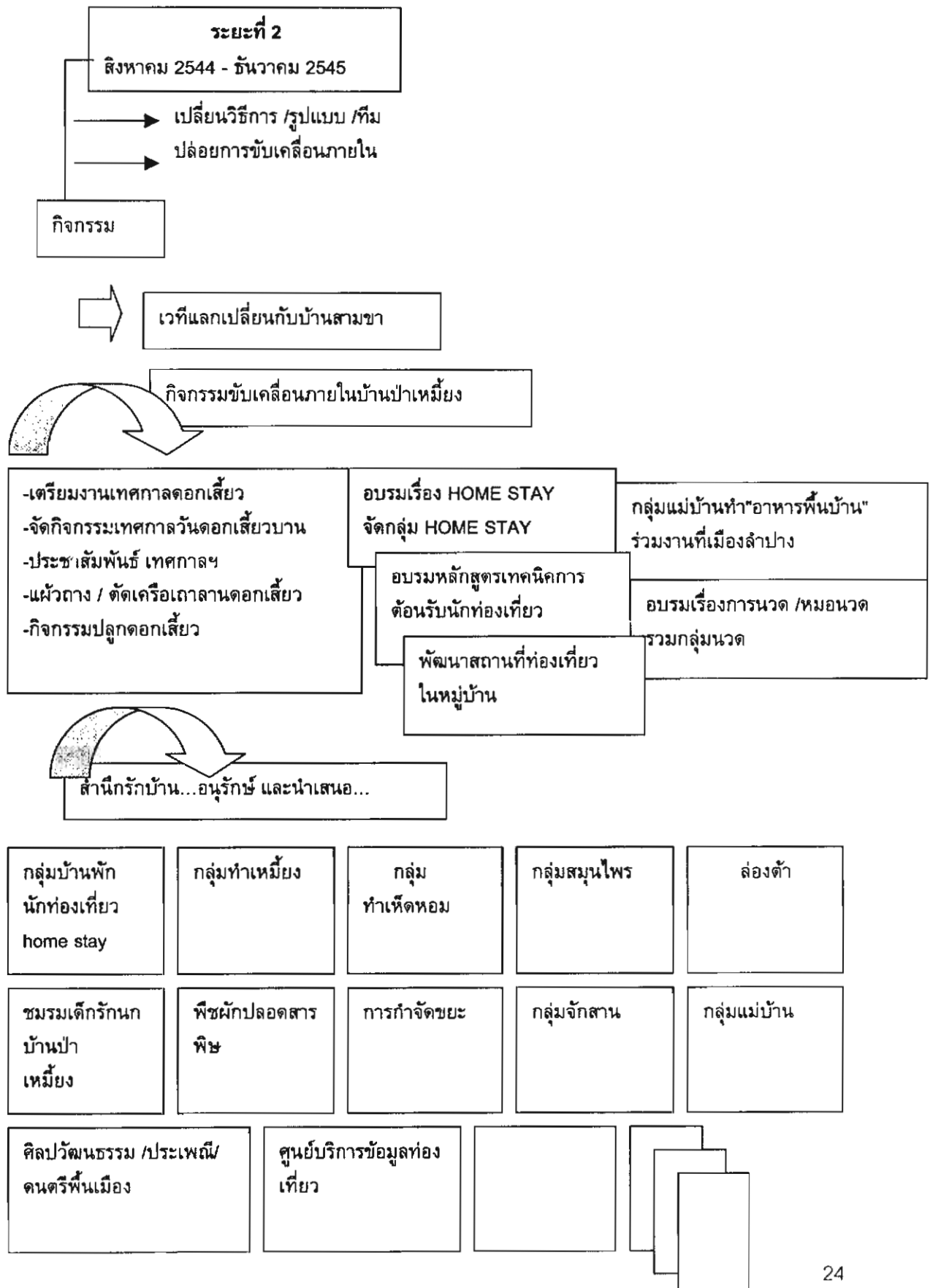
7. ดำเนินการเวทีประชาคมบ้านป่าเหมี้ยงในประเด็น

- ปัญหาความต้องการและแนวทางแก้ไขปัญหของชาวบ้านด้านต่างๆ ได้แก่ เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม ประเพณีวัฒนธรรม ทรัพยากร/สิ่งแวดล้อม ฯลฯ
- การที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านท่าน/กลุ่มของท่าน มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง ด้วยวิธีใด
- การจัดการท่องเที่ยวของบ้านป่าเหมี้ยงที่ผ่านมาเกิดประโยชน์แก่ท่าน/กลุ่ม/ชุมชนอย่างไรบ้าง
- เราจะมาร่วมกันจัดการท่องเที่ยวของบ้านป่าเหมี้ยงได้อย่างไร วิธีการใดบ้าง

8. เตรียมข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว

- เพื่อให้คณะวิจัยและชาวบ้าน ได้ร่วมกันในการจัดเตรียม และวิเคราะห์ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้อย่างถูกต้อง
9. เชิญวิทยากร/ผู้รู้แนะนำแนวทาง วิธีการ สํารวจ จัดเก็บข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและการวิเคราะห์ข้อมูล 1 วัน
 10. แบ่งทีมสำรวจคณะวิจัยร่วมกับชาวบ้าน จำนวน 10 ทีม ๆ ละ 2 คน 20 วัน
สำรวจและศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนวิถีชีวิตของชาวบ้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เทศกาลดอกเสี้ยวบานสำรวจแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางสำรวจพืชพันธุ์/สมุนไพรในชุมชน สํารวจสัตว์ป่าในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ฯลฯ
 11. สรุปวิเคราะห์ข้อมูลภาพรวม และปรับปรุงเพิ่มเติม โดยการประชุมอภิปรายของทีมสำรวจ เพื่อเตรียมนำเสนอข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว 2 วัน
 12. จัดเวทีอภิปรายเพื่อหารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง จากข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว
 13. ตัวแทนชาวบ้าน/ทีมสำรวจ/คณะวิจัยร่วมประชุมอภิปรายเพื่อให้ได้รูปแบบ ในการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ประเด็น
 - การนำเสนอข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวของทีมสำรวจ
 - รูปแบบการจัดการและการมีส่วนร่วม
 - ของชุมชนที่ผ่านมา
 - ปัญหา/อุปสรรค หรือประเด็นที่ควรปรับปรุงแก้ไข/เพิ่มเติม
 - แนวทางการจัดการท่องเที่ยว หรือแผนการดำเนินงานในการจัดการท่องเที่ยว
 14. ศึกษา/พัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวตามแผนงานของชุมชน
 - เพื่อให้ทีมวิจัยและชาวบ้าน มีส่วนร่วมกันในการศึกษาและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน จากการปฏิบัติจริง
 - ศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน โดยการสังเกต สัมภาษณ์ จดบันทึก ฯลฯ ทั้งจากชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้จัดการท่องเที่ยว
 15. สรุปผลความก้าวหน้าโครงการวิจัยในรอบ 6 เดือนเพื่อสรุปผลการดำเนินงานในรอบ 6 เดือน ให้เจ้าของงบประมาณ/องค์การบริหารส่วนตำบล/ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง/ชุมชน
 16. รวบรวมสรุปวิเคราะห์ผลการดำเนินงานวิจัยในช่วงที่ดำเนินการ 6 เดือนแรก โดยการจัดประชุมและสนทนาแลกเปลี่ยนระหว่างทีมวิจัย และตัวแทน ชุมชนที่เข้าร่วมดำเนินการ
 17. รวบรวมเป็นเอกสารสรุปผลการวิจัยในรอบ 6 เดือน

3.3 การดำเนินงานระยะที่ 2

□ สรุปกิจกรรมการดำเนินงานระยะที่ 2

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการในระยะที่ 2

1. สรุปบทเรียนความก้าวหน้าโครงการระยะที่ 1
2. ตรวจสอบเอกสารการเงิน
3. ประชาสัมพันธ์ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์
4. เสวนาเตรียมการดำเนินงานระยะที่ 2
5. เตรียมการช่วงที่ 2 และเสนอแผนการดำเนินงาน อบต.แจ้ซ้อน
6. ประชุมเตรียมการและวางแผนทีมวิจัย
7. สรุปผลรายงานการเงินงวดที่ 2 ครั้งที่ 1
8. เวทีเสวนาเพื่อสรุปบทเรียนการดำเนินงานระยะที่ 2 ร่วมกัน สกว.ลำปาง / ทีมวิจัยบ้านสามขา อ.แม่ทะ จ.ลำปาง
9. ประชุมเตรียมงานวันดอกเสี้ยวบานร่วมกับเครือข่ายการท่องเที่ยวและรองผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง
10. ทีมวิจัยและชาวบ้านที่เข้าร่วม ร่วมอบรมหลักสูตรเทคนิคการต้อนรับและการบริการสำหรับนักท่องเที่ยวแบบ Home Stay
11. กิจกรรมพัฒนาจุดท่องเที่ยวของหมู่บ้าน
12. ทีมวิจัยในชุมชนสรุปบทเรียนงานวันดอกเสี้ยวบานครั้งที่ 2 ร่วมกับอุทยานฯแจ้ซ้อน
13. ทีมวิจัยในชุมชนประชุมวางแผนการดำเนินงานปรับภูมิทัศน์ลานดอกเสี้ยว
14. เสวนาติดตามการดำเนินงานของทีมวิจัย และวางแผนขั้นตอนการปรับภูมิทัศน์ลานดอกเสี้ยว
15. กิจกรรมการปรับภูมิทัศน์ลานดอกเสี้ยว (แผ้วถาง/กำหนดเส้นทางเดิน)
16. กิจกรรมการปรับภูมิทัศน์ลานดอกเสี้ยว (ปรับปรุงสถานที่/ปลูกต้นดอกเสี้ยว)
17. ทีมวิจัยสรุปบทเรียนการดำเนินงาน
18. ทีมติดตามสกว.ลำปาง ร่วมสรุปบทเรียนการดำเนินงานระยะที่ 2
19. ทีมวิจัยเข้าร่วมประชุมงานประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นครั้งที่ 2
20. สกว.ลำปางเข้าสรุปบทเรียนโครงการวิจัยในพื้นที่จังหวัดลำปาง ณ บ้านป่าเหมี้ยง และกระตุ้นการดำเนินงานในระยะต่อไป
21. มีการปรับเปลี่ยนทีมวิจัยและรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมต่อ
22. ศึกษาดูงานการบรรจุภัณฑ์ / กำหนดรูปแบบการประชาสัมพันธ์งานดอกเสี้ยวครั้งที่ 3
23. ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว “สายล่องดำ/ปล่อยปลา/กิจกรรมเยาวชนเด็กรักษ์นก”

3.4 การดำเนินงานระยะที่ 3

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ระยะเวลา
1. การประชุมวางแผนการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว	เพื่อร่วมกันวางแผนกิจกรรมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละคน	ได้แผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (แหล่งน้ำในหมู่บ้าน)	พ.ค. 46
2. การพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว (น้ำตกแม่ปานน้อย)	เพื่อพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว	ได้พัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว (น้ำตกแม่ปานน้อย)	มิ.ย. 46
3. การจัดการขยะภายในครัวเรือนและภายในหมู่บ้าน (รวมกลุ่มสหกรณ์ขยะ)	เพื่อร่วมกันหาวิธีการจัดการขยะภายในครัวเรือนและเพื่อรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ขยะ	ชุมชนมีความสะอาดมากขึ้นและปลอดขยะ	พ.ค. – ต.ค. 46
4. การจัดเขตควบคุมอนุรักษ์นก	เพื่ออนุรักษ์พันธุ์นกหายากในชุมชนและเป็นที่เรียนรู้ของเยาวชนในหมู่บ้าน	ชุมชนมีนกมากขึ้นและสามารถอนุรักษ์พันธุ์นกหายากในชุมชนไว้ได้	พ.ค. – ต.ค. 46
5. การจัดแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา	เพื่อเป็นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและเป็นการสร้างจุดขายให้กับนักท่องเที่ยว	มีแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพื่อจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน	พ.ค. 46
6. ศึกษาดูงานการจัดการท่องเที่ยวบ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่	เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในด้านการบริหารจัดการ การจัดการบ้านพัก การจัดการรายได้และอื่นๆ	ชาวบ้านบ้านป่าเหมี้ยงได้เรียนรู้ประสบการณ์จากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จและเป็นบทเรียนในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน	พ.ค. 46
7. การจัดทำศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวรวมทั้งร้านค้าชุมชนเพื่อขายของที่ระลึก	เพื่อจัดทำศูนย์ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวรวมทั้งเป็นแหล่งร้านค้าชุมชนเพื่อขายของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยว	ได้ศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวของชุมชนรวมทั้งร้านค้าชุมชน	มิ.ย. – ก.ค. 46

8. จัดเวทีเชิงปฏิบัติการ "มัลติเทสต์ท้องถิ่น"	เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านในการเป็นนักสื่อความหมายธรรมชาติที่ดีและถูกต้อง	ได้มัลติเทสต์ท้องถิ่น ที่สามารถสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างน้อย 10 คน	ก.ค. 46
9. การประชุมทีมเพื่อสรุปทเรียน (เดือนละ 1 ครั้ง)	เพื่อร่วมกัน ทบทวนสรุปทเรียนการทำกิจกรรมต่างๆ กิจกรรม	ได้ทบทวนการทำกิจกรรมแต่ละ กิจกรรมทำให้ทราบปัญหาและสามารถวางแผนกิจกรรมต่อไปได้	พ.ค. – ต.ค. 46
10. เวทีเตรียมข้อมูลเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์	เพื่อเตรียมและรวบรวมข้อมูลจาก กิจกรรมที่ทำเพื่อเตรียมเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์	ได้ข้อมูลสำหรับเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์	ส.ค. 46

ข้อสรุปแนวทางในการเคลื่อนงานวิจัยเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ระยะที่ 3

1. จะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างทีมวิจัยบ่อยครั้งขึ้น
2. ขอรับการสนับสนุนหรือเข้าร่วมการอบรม/สัมมนาแลกเปลี่ยนกับ สกว. ลำปาง
3. สร้างหรือหากกลุ่มแกนหรือคนสนใจเข้าร่วมทีมวิจัย หรือปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมหรือตามสถานการณ์
4. ทีมวิจัยข้างในจะคิด/พูดคุย ตั้งคำถาม และค้นหาคำตอบ วิธีการกันเอง
5. ทีมวิจัยข้างนอก จะเข้ามาในหมู่บ้านป่าเหมี้ยงในช่วงวันพระ ซึ่งเป็นวันหยุดวันพักผ่อนของชาวบ้านและโอกาสที่ร่วมกิจกรรมหรือพูดคุยกับชาวบ้าน/ทีมวิจัยข้างใน จะเป็นไปได้มากกว่า

ในระยะที่สามของการดำเนินงานวิจัย จะเป็นเรื่องของการจัดการภายในหมู่บ้านเอง กระบวนการ/กิจกรรมที่เกิดขึ้นจะออกมาในแง่ของ การตั้งรับ ว่า...ถ้ามีการท่องเที่ยว...ถ้ามีนักท่องเที่ยว...ถ้ามีถนน...ถ้ามีไฟฟ้า ฯลฯ จากภายนอกเข้ามามากขึ้น คนป่าเหมี้ยงจะตั้งรับอย่างไร? เพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบกระทันหัน...การเปลี่ยนแปลงที่เกิดแบบไม่ทันตั้งตัว..

การเข้าใจหรือความชัดเจนในงานวิจัยไม่จำเป็นต้องเกิดกับชาวบ้านทุกหลังคา การขับเคลื่อนงานวิจัยอาจเป็นแค่ทีมวิจัยไม่กี่คน ทำไปเรื่อยๆ ก็จะมีการเรียนรู้เกิดขึ้น เริ่มมีการพูดคุย เริ่มมีคนสังเกตหรือเฝ้ามอง...ว่าทีมวิจัย 6-7 คนนั้นกำลังทำอะไรอยู่...ผลออกมาเป็นอย่างไร...ทำไมเป็นแบบนั้น...ซึ่งมีการตั้งข้อสังเกตว่าบางทีกระบวนการคิดจากแกนกลางแล้วเคลื่อนไปสู่ชุมชนอาจเป็นหัวใจของการวิจัยแบบนี้ก็ได้ หัวใจของงานวิจัย ไม่ได้หมายถึงความสำเร็จของงานวิจัยแต่หมายถึงความถึง ความรู้อย่างเดียวกระจายไปสู่คนอื่น แล้วมาร่วมกันแก้ไขปัญหา...

บทที่ 4

ผลการวิจัย

4.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป่าเหมี้ยง

ประวัติหมู่บ้านบ้านป่าเหมี้ยงหมู่ที่ 7 ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง จากการบอกเล่าของคนแก่คนเฒ่าในหมู่บ้านป่าเหมี้ยงโดยการนำของ “พ่อหลวงหวัน ข้อมือเหล็ก” ถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในหมู่บ้าน ประมาณ มากกว่า 200 ปี โดย “หลวงธิกับหลวงเครื่อง” เป็นพวกแรกที่เข้ามา สมัยนั้นมีชาวบ้านประมาณ 25 หลังคาเรือน ประกอบด้วย คนเมือง (คนลำปาง) ขมุ(จากลาว) ม่าน(เงี้ยว) ฯลฯ ซึ่งมาจากหลายพื้นที่ เช่น หลวงธิ/หลวงเครื่อง จากจังหวัดน่าน ปู่จันทร์จากอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง นอกจากนั้นยังมีชาวเผ่าม้งซึ่งเข้ามาทำไร่ฝิ่น ชาวขมุจากเกาะไทประเทศลาวซึ่งเข้ามาค้าขาย ตั้งรกรากขึ้นเป็นกลุ่มบ้านแต่เหตุที่ขึ้นมาอยู่ที่บ้านป่าเหมี้ยงในช่วงแรก ๆ นั้น สันนิษฐานว่าอาจมีสาเหตุมาจาก 2 ประการ คือ การหนีการถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารในช่วงเกิดสงครามหรือ หนีการเก็บภาษี 4 บาท ในสมัยก่อน

(ธนศวร เจริญเมือง,คนเมือง 2544,หน้า 40 : มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ.119” ให้ชายฉกรรจ์อายุ 18 –60 ปี เสียเงินปีละ 4 บาท แทนการถูกเกณฑ์แรงงานและการส่งส่วย ผู้ไม่เสียต้องทำงานแทน 20 วัน ส่วนไพร่ที่ถูกมุลนายเกณฑ์ให้ทำงานปีละ 1 –4 เดือน ก็ให้ยกเลิก ส่วนทาสก็ต้องเสียเงินรายปีรายละ 4 บาท เช่นกัน ภายใต้กฎหมายฉบับนี้บุคคลถูกยกเว้น 4 พวก คือเจ้านายบุตรหลานข้าราชการ ภิกษุสามเณร และคนพิการ)

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของบ้านป่าเหมี้ยงตั้งอยู่บนภูเขาสูง มีทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ประกอบด้วยป่าไม้ และมีอากาศหนาวเย็นเกือบตลอดปี ทำให้มีต้นชาขึ้นชุกชุมอยู่ตามธรรมชาติ ในช่วงหลังจึงมีชาวบ้านจาก ตำบลแจ้ซ้อนขึ้นมาบุกเบิกและปลูกต้นชาเพื่อนำมาหมักเป็นเหมี้ยงและจำหน่ายแก่ผู้บริโภคทั่วไป จากอาชีพการทำเหมี้ยงซึ่งสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเป็นอย่างดี จึงมีการอพยพครอบครัวขึ้นมามาตั้งรกรากปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นการถาวร และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ป่าเหมี้ยง” เป็นหมู่บ้านตามกฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ หมู่ที่ 7 ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ในปัจจุบันมีนายศุภชัย รักวงศ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน นับเป็นผู้ใหญ่บ้านลำดับที่ 8 ของหมู่บ้าน

๐ ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านป่าเหมี้ยง เป็นหมู่บ้านหนึ่งในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย อยู่ในเขตปกครองของตำบล แจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน ซึ่งตำบลแจ้ซ้อน ประกอบด้วยหมู่บ้าน จำนวน 10 หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ 1 บ้านแม่แจ่ม
- หมู่ที่ 2 บ้านศรีดอนมูล
- หมู่ที่ 3 บ้านดินดำ
- หมู่ที่ 4 บ้านทุ่ง
- หมู่ที่ 5 บ้านหลวงแจ้ซ้อน
- หมู่ที่ 6 บ้านสบสี
- หมู่ที่ 7 บ้านป่าเหมี้ยง
- หมู่ที่ 8 บ้านใหม่พัฒนา
- หมู่ที่ 9 บ้านช่วงกอม
- หมู่ที่ 10 บ้านปางต้นหนูน

พื้นที่บ้านป่าเหมี้ยงทั้งหมดอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 58 ตามประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 105 ตอนที่ 122 ลงวันที่ 28 กรกฎาคม 2531 ตั้งอยู่บริเวณ พิกัด 4083 – 4283 ถึง 4081 – 4281 (เส้นรุ้งที่ 81 – 83 และเส้นแวงที่ 40 – 42) มีพื้นที่ประมาณ 1,369 ไร่

□ ลักษณะภูมิประเทศและลักษณะภูมิอากาศ

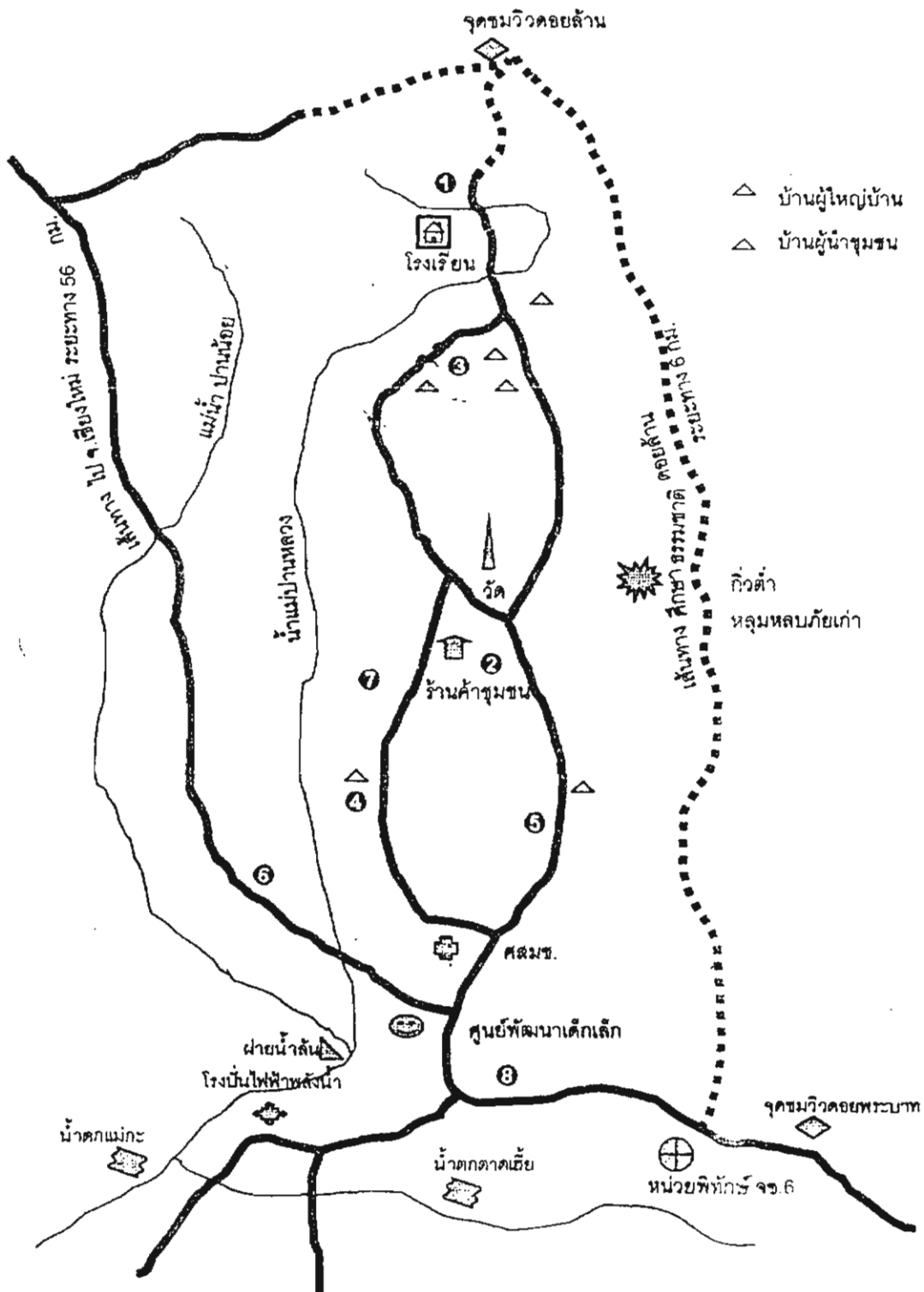
ลักษณะพื้นที่เป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน เป็นส่วนหนึ่งของสันเขาผีปันน้ำดำวันตกซึ่งทอดตัวตามแนวทิศเหนือ – ทิศใต้ เป็นเขตแบ่งระหว่างจังหวัดลำปางและจังหวัดเชียงใหม่ มียอดเขาสูงสุดคือ ดอยล้าน ความสูงประมาณ 1,697 เมตร พื้นที่โดยเฉลี่ยมีความสูงประมาณ 900 – 1,100 เมตร จากระดับน้ำทะเล พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นต้นน้ำลำธารและแหล่งกำเนิดลำห้วยใหญ่ ๆ ที่เป็นกำเนิดของแม่น้ำวัง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดลำปาง

ลักษณะภูมิอากาศ โดยทั่วไปประกอบด้วย 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ระหว่างเดือน พฤษภาคม – ตุลาคม ฤดูหนาวระหว่างเดือนพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่มีอากาศเย็นสบายเหมาะสำหรับการเดินทางมาท่องเที่ยวพักผ่อน ฤดูร้อนระหว่างเดือน มีนาคม – เมษายน แต่เนื่องจากบ้านป่าเหมี้ยงอยู่บนเขาสูงและมีป่าไม้มากอากาศจึงเย็นสบาย อุณหภูมิโดยเฉลี่ยประมาณ 26 องศาเซลเซียส ต่ำสุด 7 องศาเซลเซียส สูงสุด 36 องศาเซลเซียส (หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนที่ จช 6,2544)

□ อาณาเขต/และเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	- จดเขตบ้านแม่แจ่ม หมู่ที่ 1 ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง
ทิศใต้	- จดเขตบ้านดอนไชย หมู่ที่ 6 ต.เมืองปาน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง
ทิศตะวันออก	- จดเขต บ้านศรีดอนมูล หมู่ที่ 2 ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง
ซึ่งเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน
ทิศตะวันตก	- จดเขต ต.ห้วยแก้ว กิ่ง อ.แม่อน จ.เชียงใหม่

แผนภาพที่ 1 แผนที่หมู่บ้านป่าเหมี้ยง

สัญลักษณ์			
① กลุ่มหมู่บ้าน	โรงเรียน	วัด	ร้านค้าชุมชน
② ศูนย์สาธารณสุข	ฝายน้ำล้น	โรงบ่มไฟฟ้าพลังน้ำ	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
— แม่น้ำลำห้วย	ถนน	หน่วยพิทักษ์อุทยานฯ	บ้านผู้นำชุมชน

๑ ประชากร

มีจำนวนครัวเรือน จำนวน 126 ครัวเรือน จำนวนประชากร 465 คน เป็นชาย 229 คน หญิง 236 คน (ข้อมูลสถานีอนามัยตำบลแจ้ซอณ ณ เดือน พฤษภาคม 2544)

ตารางที่ 1 ข้อมูลประชากรหมู่บ้านป่าเหมี้ยงในปี พ.ศ.2544

ช่วงอายุ	เพศชาย(คน)	เพศหญิง(คน)	รวม(คน)
อายุ 0 – 1 ปี	-	1	1
อายุ 1 ปีเต็ม – 4 ปีขึ้นไป	13	10	23
อายุ 5 ปีเต็ม – 14 ปีขึ้นไป	41	31	72
อายุ 15 ปีเต็ม – 24 ปีขึ้นไป	35	46	81
อายุ 25 ปีเต็ม – 34 ปีขึ้นไป	50	52	102
อายุ 35 ปีเต็ม – 44 ปีขึ้นไป	51	40	91
อายุ 45 ปีเต็ม – 54 ปีขึ้นไป	20	35	55
อายุ 55 ปีเต็ม – 64 ปีขึ้นไป	4	10	14
อายุ 65 ปีเต็ม – 74 ปีขึ้นไป	8	5	13
อายุ 75 ปีขึ้นไป	7	6	13
รวม	229	236	465

๑ การคมนาคม

บ้านป่าเหมี้ยงมีเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้าน จำนวน 2 เส้นทาง

เส้นทางที่ 1 – เป็นทางหลักของหมู่บ้าน ซึ่งสามารถติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ของอำเภอเมืองปาน และอำเภอแจ้ห่ม โดยผ่านเข้าทางอุทยานแห่งชาติแจ้ซอณ เป็นถนนดินลูกรัง และบางส่วนของหมู่บ้านดอนไชย ตำบลเมืองปานเป็นถนนลาดยาง ประมาณ 1 กม. บ้านป่าเหมี้ยง อยู่ห่างจากอุทยานแห่งชาติแจ้ซอณประมาณ 13 กม. สภาพการสัญจรค่อนข้างลำบาก ถนนลัดเลาะไปบนภูเขาสูง คดเคี้ยวไปตามป่าเขาและลำห้วย

บ้านป่าเหมี้ยง อยู่ห่างจากที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลแจ้ซอณ ประมาณ 25 กม. และอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองปาน ประมาณ 34 กม. หากเดินทางจากจังหวัดลำปางถึงหมู่บ้านระยะทางประมาณ 81 กม. ตามทางหลวงหมายเลข 1157 (ลำปาง-ห้วยเป้ง-เมืองปาน) และระยะทางประมาณ 88 กม. ตามทางหลวงหมายเลข 1035 (ลำปาง – แจ้ห่ม) ซึ่งทั้งสองเส้นทางต้องผ่านเข้าทางอุทยานแห่งชาติแจ้ซอณก่อน

เส้นทางที่ 2 - เป็นเส้นทางที่สามารถใช้ติดต่อกับ เขตตำบลห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่สามารถใช้เป็นเส้นทางลัดไปสู่ อ.สันกำแพง และเข้าตัวเมืองเชียงใหม่ได้ ระยะ

ทางประมาณ 56 กม. สภาพถนนเป็นถนนดินลูกรังลัดเลาะไปตามภูเขาและป่าไม้ เหมาะสำหรับผู้ชำนาญเส้นทาง หรือ ชอบการเดินทางแบบผจญภัยและมีพาหนะที่มีสมรรถนะสูง

ส่วนใหญ่หมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ ค่อนข้างสะดวก ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์ และรถยนต์โดยมีรถยนต์ในหมู่บ้าน จำนวน 6 คัน สามารถเดินทางเข้าออกหมู่บ้านได้ทุกวัน

๐ การศึกษา

ในส่วนของการศึกษาป่าเหมี้ยงมีโรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านป่าเหมี้ยง ดำเนินการสอนตั้งแต่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในปีการศึกษา 2544 มีเด็ก นักเรียนในโรงเรียนทั้งหมด จำนวน 46 คน ครู จำนวน 4 คน โรงเรียนได้รับการสนับสนุนจากชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หมู่บ้าน วัดโรงเรียน และอุทยานฯ ได้ร่วมกันจัดผ้าป่าสามัคคีจัดตั้งกองทุนอาหารกลางวันของเด็กในโรงเรียนเป็นประจำทุกปี ปัจจุบันมีกองทุนอาหารกลางวันให้เด็กได้รับประทานอาหารกลางวันเป็นประจำทุกวัน

นอกจากนี้ ชาวบ้านได้ร่วมกันปรับปรุงโรงทำใบชาเดิม กลัฟ้ายน้ำล้นทางเข้าหมู่บ้าน เป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าเหมี้ยง โดยมีเด็กเข้ารับการเลี้ยงดูเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 26 คน ผู้ดูแลเด็ก จำนวน 2 คน (พฤษภาคม 2544) ได้รับการสนับสนุนค่าตอบแทนสำหรับผู้ดูแลจากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย จำนวน 1 อัตราและ เก็บค่าบริการเลี้ยงดูเด็กจากผู้ปกครองคนละ 30/เดือน ปัจจุบันได้ย้ายศูนย์พัฒนาเด็กเล็กไปดำเนินการที่ โรงเรียนบ้านป่าเหมี้ยงและโอนไปอยู่ในความดูแลของ อบต.แจ้ซ้อน ในหมู่บ้านยังมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำบ้านอีก 1 แห่ง หอกระจายข่าว 1 แห่ง และมีสถานกีฬาประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง โดยนักกีฬาของหมู่ได้สร้างชื่อเสียงให้หมู่บ้านเป็นประจำโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กีฬาตะกร้อและเปตอง

๐ การสาธารณสุข

ด้านสุขภาพ - อนามัย ในหมู่บ้านมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้านจำนวน 1 แห่ง มีอาสาสมัครสาธารณสุข จำนวน 11 คน อาสาสมัครมาลาเลีย จำนวน 1 คน เนื่องจากหมู่บ้านมีระยะทางไกลและลำบากจากสถานพยาบาลของรัฐ ชาวบ้านจึงต้องรับการพยาบาลเบื้องต้นจาก อสม. ซึ่งได้รับการฝึกอบรมจากทาง ราชการ อสม. ของชาวบ้านป่าเหมี้ยงได้สร้างชื่อเสียงให้บ้านป่าเหมี้ยงและอำเภอเมืองปาน โดยนายคำณ เสวี ได้รับรางวัล อสม. ดีเด่นระดับเขต เมื่อปี 2540 โดยได้มีโอกาสไปทัศนศึกษาที่ประเทศจีน และได้รับงบประมาณสนับสนุนเป็นเงินทุนหมุนเวียนในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน จำนวน 5,000 บาท

ในหมู่บ้านมีกองทุนยา จำนวน 1 แห่ง เด็กในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีสุขภาพแข็งแรง แต่มีเด็กขาดสารอาหารระดับ 1 จำนวน 3 คน เนื่องจากอาชีพหลักของคนในหมู่บ้านมีอาชีพทำสวน

เหมียง ต้องเก็บใบเหมียงตลอดทั้งวัน โรคที่พบกันมาในผู้ใหญ่วัยทำงานคือ โรคกล้ามเนื้อ อักเสบปวด/เมื่อยกล้ามเนื้อ (สัมภาษณ์ สาธารณสุขตำบล, 18 พ.ค. 2544)

๑ อาชีพของคนในชุมชน

อาชีพหลักของชาวป่าเหมียง คือการทำสวนเหมียงและการทำเหมียงแบบครบวงจร โดยชาวบ้านทั้ง 126 หลังคาเรือน ประกอบอาชีพการทำสวนเหมียง มีรายได้ไม่ต่ำกว่าวันละ 100 บาท / วัน นอกจากนี้ยังมีอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านป่าเหมียง คือ การเพาะเห็ดหอม

อาชีพการทำเหมียง การทำเหมียงเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน ทุกหลังคาเรือนมีสวนเหมียงเป็นของตนเอง เฉลี่ย ประมาณครัวเรือนละ 10 ไร่ วิถีชีวิตในการทำเหมียง

๑ การสาธารณสุขโรค

การประปา – ในหมู่บ้านมีระบบประปาธรรมชาติ (ประปาภูเขา) โดยชาวบ้านไม่ต้องจ่ายค่าน้ำ แต่จ่ายค่าบริการสำหรับการจัดการ เรือนละ 10 บาท /เดือน

เนื่องจากเป็นระบบประปาธรรมชาติ รับน้ำจากแหล่งน้ำบนภูเขาโดยตรง ไม่มีระบบกรองน้ำ/การจัดการน้ำให้สะอาดก่อนการบริโภค ราษฎรจึงต้องการระบบประปาให้ได้มาตรฐาน มีระบบกรองน้ำเพื่อให้สะอาด ไม่มีสิ่งเจือปน สามารถใช้อุปโภค/บริโภคได้ตลอดปี และลดปัญหาการเป็นโรคหนึ่งของคนในหมู่บ้านด้วย

การไฟฟ้า – ในหมู่บ้านเริ่มใช้ไฟฟ้าตั้งแต่ พ.ศ.2531 โดยใช้ระบบไฟฟ้าพลังน้ำ มีการจัดการแบบ สหกรณ์ เรียกว่า “สหกรณ์ไฟฟ้าบ้านป่าเหมียง จำกัด” มีการส่งคนในหมู่บ้าน จำนวน 4 คน ประกอบด้วย นายประสิทธิ์ เจริญทอง นายเกษม ทาอินทร์ นายคำรณ เสวี และนายสมพงษ์ ปิติ ชัยวุฒิ เข้ารับการอบรม หลักสูตร ช่างควบคุมโรงไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็ก รุ่นที่ 4 (ระหว่างวันที่ 24 สิงหาคม – 4 กันยายน 2530) ณ สำนักงานพลังงานแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงานแห่งชาติ (จังหวัดเชียงใหม่) ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียน ประมาณ 780,000 บาท โดยชาวบ้านจะลงหุ้นกัน หลังคาเรือนละ 10/เดือน และให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินกองทุนฯ ไปประกอบอาชีพโดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท/เดือน สหกรณ์ไฟฟ้าฯจึงเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญของคนในหมู่บ้าน

ปัญหาในเรื่องไฟฟ้าที่พบ

1. เมื่อระบบไฟฟ้าขัดข้องต้องติดต่อช่างเพื่อซ่อมแซมที่จังหวัดเชียงใหม่มาแก้ไข จึงใช้เวลาในการซ่อมแซมเป็นเวลาหลายวัน
2. ในช่วงเดือน มีนาคม – พฤษภาคม 2544 เกิดปรากฏการณ์น้ำในฝายน้ำล้นมีปริมาณน้อยไม่สามารถใช้ปั่นไฟได้ทำให้ไม่มีไฟฟ้าใช้กันทั้งหมู่บ้าน สาเหตุเนื่องจากปริมาณน้ำในแหล่งน้ำมีน้อย

๑ การศาสนา

ราษฎรทั้งหมดในหมู่บ้าน นับถือศาสนาพุทธในหมู่บ้านมีวัด 1 แห่ง ชื่อ " วัดป่าเหมี้ยง" แต่เดิมเรียกชื่อว่าวัดศรีบุญชุม ซึ่งมีความหมายว่า วัดที่มีคนหลายหมู่บ้านมาทำบุญสาเหตุเนื่องจากบ้านป่าเหมี้ยงมีคนหลาย ๆ แห่งอพยพขึ้นมาอยู่ในหมู่บ้านแต่มาด้วยกันทำบุญที่วัดนี้ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น วัดบ้านป่าเหมี้ยง ตามชื่อบ้าน

๑ วัฒนธรรมประเพณี

ด้วยราษฎรบ้านป่าเหมี้ยงทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ จึงปฏิบัติศาสนกิจที่วัดบ้านป่าเหมี้ยงโดยเฉพาะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในหมู่บ้านคือ ในวันพระชาวบ้านจะหยุดเก็บเหมี้ยงและจะไปทำบุญที่วัด เนื่องจากมีความเชื่อว่าถ้าเก็บใบเหมี้ยงในวันพระต้นเหมี้ยงจะตาย หรือ เจริญเติบโตช้าไม่สมบูรณ์หรือบ้างก็ว่าเป็นการลดทอนจากการเก็บใบเหมี้ยง แต่เมื่อพิจารณาแล้วอาจเป็นเพราะว่าในวัดพระชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด ในตอนเช้าจึงต้องจัดเตรียมอาหารไปทำบุญโดยไม่ต้องรีบเร่งไปทำงานในสวนเหมี้ยงและจะได้หยุดพักผ่อนอยู่บ้าน

ตารางที่ 2 วัฒนธรรม/ประเพณี/วันสำคัญ ในรอบปีของบ้านป่าเหมี้ยง

เดือน	เดือน(พื้นบ้าน)	วัฒนธรรม/ประเพณี/วันสำคัญ
มกราคม	สี่เป้ง	ทานข้าวจี,ทำบุญข้าวใหม่,งานวันเด็ก
กุมภาพันธ์	ห้าเป้ง	เทศกาลวันดอกเสี้ยวบาน
มีนาคม	หก	ตีผึ้ง,ตีหลัว,จักดอก (สำหรับไว้กำเหมี้ยง)
เมษายน	เจ็ด	- เทศกาลวันปีใหม่ (สงกรานต์) รดน้ำดำหัว,ขนทรายเข้าวัด,สงฆ์น้ำพระ เลี้ยงผีปู่ย่า - สงเคราะห์บ้าน (เพื่อเป็นสิริมงคลแก่คนในบ้านและปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไป) - เริ่มเก็บเหมี้ยง
พฤษภาคม	แปด	เก็บเหมี้ยง
มิถุนายน	เก้า	บุญเดือนเก้า,บุญบ้องไฟ(จิบ้องไฟ)
กรกฎาคม	สิบ	เข้าพรรษา
สิงหาคม	สิบเอ็ด	วันแม่ (พัฒนาหมู่บ้าน,แข่งกีฬานักเรียน – แม่บ้าน)
กันยายน	สิบสองเป้ง	दानเหมี้ยง(แทน दानกล้วยสลาภ แต่ชาวบ้านจะเอาเหมี้ยงไปทำบุญที่วัดแล้วนำไปขายนำเงินเข้าวัด)
ตุลาคม	เกียง	ออกพรรษา
พฤศจิกายน	ยี่(เป้ง)	แห่โคมสาย (จากบ้านปางใต้ –วัด) ลอยกระทง
ธันวาคม	สาม	วันพ่อ,พัฒนาหมู่บ้าน

ในส่วนของวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านเพลงชาวบ้าน ชาวบ้านป่าเหมี้ยงยังมีการร้องเพลงพื้นบ้านคือ คำว ซึ่งเป็นบทขับร้องที่มีทำนองสูงต่ำไพเราะ เพลงขอ ซึ่งเป็นการขับร้องโต้ตอบเกี่ยวพาราสักกันระหว่างชายหญิง และ จ้อย ซึ่งเป็นการขับสำเนาในโอกาสต่าง ๆ แต่ส่วนใหญ่จะสามารถร้องในกลุ่มผู้สูงอายุ

นอกจากนี้ เนื่องจากวิถีชีวิตส่วนใหญ่เกี่ยวกับการทำสวนเหมี้ยง กลุ่มแม่บ้านโดยการนำของ นางอุไร เจริญทอง และนางทรายคำ เจริญทอง จึงคิดประดิษฐ์ทำรำประกอบดนตรีและตั้งชื่อว่า “ฟ้อนเก็บเหมี้ยง” ถ่ายทอดให้เยาวชนในหมู่บ้าน ซึ่งได้ประกอบด้วยท่ารำ 10 ท่าทางดังนี้

- ทำนองเหมี้ยง (แสดงถึงท่าทางการโน้มกิ่งเหมี้ยง)
- ทำเก็บใบเหมี้ยง (แสดงถึงท่าทางการเก็บใบเหมี้ยง)
- ทำเปาะใบเหมี้ยง (แสดงถึงท่าทางการนำใบเหมี้ยงมารวมกัน)
- ทำมัดใบเหมี้ยง (แสดงถึงท่าทางการนำใบเหมี้ยงมามัดรวมกัน)
- ทำโยนใส่แจก (แสดงถึงท่าทางการโยนมัดใบเหมี้ยงใส่ภาชนะคล้ายตระกร้า)
- ทำเดินกลับ (แสดงถึงเมื่อเก็บใบเหมี้ยงเสร็จก็เดินทางกลับบ้าน)
- ทำเช็ดเหงื่อ (แสดงถึงความเหน็ดเหนื่อยหลังจากการกลับจากเก็บใบเหมี้ยง)
- ทำนั่งล้อมมัดเหมี้ยง (แสดงถึงขั้นตอนการนั่งล้อมมัดเหมี้ยงหลังจากนั่งเสร็จแล้ว)
- ทำพักผ่อนนอนหลับ (แสดงถึงหลังจากทำงานเสร็จก็พักผ่อนนอนหลับ)
- ทำดบกระเป่า (แสดงถึงความยินดีที่มีรายได้จากการขายเหมี้ยง)

การฟ้อนเก็บเหมี้ยงจึงเป็นการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สามารถถ่ายทอดวิถีชีวิตออกมาเป็นศิลปการแสดงในเพลงพื้นบ้านอย่างแท้จริง

ในหมู่บ้านยังมีศิลปินที่มีความสามารถในการ “ฟ้อนเจิง” และ “รำดบหะผาบ” (ฟ้อนหลวงหวัน ซ้อมมือเหล็ก, ฟ้อนเจิง มักได้, และนายทองคำ คุณโน) ซึ่งแสดงถึงศิลปการต่อสู้ของคนพื้นเมืองเหนือที่สืบทอดกันมา และมีศิลปินทางด้านดนตรีที่มีความสามารถในการเล่นดนตรีพื้นเมือง เช่น สะล้อ ซึง ขลุ่ย กลอง ฯลฯ ร่วมกันก่อตั้งวงดนตรีพื้นบ้านที่จะแสดงในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ในหมู่บ้านและไปร่วมแสดงในเทศกาลงานสำคัญ ๆ ของจังหวัด โดยการนำของนายบุญเล็ก เจริญทองหรือศิลปินนักแต่งเพลง นามแฝง เกียรติศักดิ์ หอมทักษ์ดี

สำหรับอาหารพื้นบ้านที่เป็นที่สร้างชื่อเสียงให้แก่กลุ่มแม่บ้านบ้านป่าเหมี้ยง มีหลายรายการ เช่น ลำไยเหมี้ยง ยำดอกเสี้ยว หลามปลี น้ำพริกเผาเห็ดหอม ใส่อั่วเห็ดหอม เป็นต้น

ในด้านศิลป/วัตถุโบราณ ในช่วงประมาณปี 2521 (สัมภาษณ์แก่นวล, 24-25 พฤศจิกายน 2543) เนื่องจากบ้านป่าเหมี้ยงมีการเดินทางเข้า – ออกหมู่บ้านค่อนข้างลำบาก ประกอบกับพื้นที่เป็นป่าไม้และภูเขาสูง เป็นเขตติดต่อของพื้นที่หลายจังหวัด จึงเป็นเขตแทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์(ผกค.)จังหวัดลำปาง จึงส่งหน่วยปฏิบัติการพิเศษเข้ามา

ประจำที่บ้านป่าเหมี้ยงและได้ไปตั้งฐานปฏิบัติการบริเวณบนเขาด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งติดกับโรงเรียน ในการตั้งฐานปฏิบัติการมีการขุดหลุมหลบภัย บนเขาเป็นแนวยาว ในการขุดครั้งนั้นพบวัตถุดินเผา เป็นรูปหม้อ ถ้วย ชาม และเครื่องประดับประเภทกำไล ซึ่งบางส่วนได้เก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านป่าเหมี้ยง และมีบางส่วนที่ชาวบ้านนำเก็บเป็นสมบัติส่วนตัว แต่ยังไม่ได้พิสูจน์ว่ามีอายุเท่าใด และสร้างในสมัยใด

□ กลุ่มอาชีพ/กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน/กลุ่มที่สำคัญ

1. กลุ่มจักสาน – มีนายเตียม ปวงสายใจ เป็นประธานกลุ่ม สมาชิก จำนวน 11 คน

กิจกรรม สมาชิกมีความสามารถในการจักสาน โดยใช้วัสดุที่นำมาจากไม้ไผ่ ทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลิตภัณฑ์ที่ชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ช่า เปืออะแจ็ก (ภาชนะใส่ของ) ทอ ต่าง (ภาชนะที่เอาไวใส่เหมี้ยงที่หมักแล้ว) น้ำคอก (กระบอกไม้ไผ่ใส่น้ำกิน) ไม้กวาด หมวก ฯลฯ

นอกจากผลิตภัณฑ์จักสานที่ทำจากไม้ไผ่แล้ว กลุ่มยังสามารถสานเสื่อตองสาต ซึ่งใช้งานได้ทนทาน และเย็นสบายเมื่อนำมาใช้ปูนอน ผลิตภัณฑ์สามารถจำหน่ายภายในหมู่บ้านและผู้เข้าเยี่ยมชมหมู่บ้านได้

2. กลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน มียอด ต๊ะคำ เป็นประธานกลุ่ม สมาชิก ทุกหลังคาเรือน

กิจกรรม ทำอุตสาหกรรมเหมี้ยงครบวงจร โดยเริ่มตั้งแต่ปลูกต้นเหมี้ยง เก็บใบเหมี้ยงเพื่อนำไปแปรรูป เป็นใบชาตากแห้ง เหมี้ยงหมัก และจัดจำหน่าย ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านเป็นอาชีพหลักของหมู่บ้าน เนื่องจากการทำเหมี้ยงเป็นอาชีพที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตของคนป่าเหมี้ยง เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าชมในหมู่บ้าน จึงมีการนำเสนอ วิถีชีวิตการทำเหมี้ยงของคนบ้านป่าเหมี้ยงด้วย

4. กลุ่มทำเห็ดหอม มี นายศุภชัย รักวงศ์เป็นประธานกลุ่ม สมาชิก 28 คน

กิจกรรม มีการเพาะเห็ดหอม ด้วยไม้ก่อก่อสามารถเก็บผลผลิตเพื่อจำหน่ายได้เกือบตลอดปีเนื่องจากสภาพภูมิอากาศของบ้านป่าเหมี้ยงเหมาะในการเพาะเห็ดหอม

5. กลุ่มแม่บ้าน มี นางทรายคำ เจริญทอง เป็นประธานกลุ่ม สมาชิกทุกหลังคาเรือน

กิจกรรม เป็นแกนนำในการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์และการผลิต/แปรรูป/จำหน่ายผลิตภัณฑ์ ภายในหมู่บ้าน

- การนำเห็ดหอมมาประกอบเป็นอาหารเช่น ใส่อั่วเห็ดหอม น้ำพริกเผาเห็ดหอมฯ
- การนำใบเหมี้ยงมาประกอบเป็นอาหาร/อาหารว่างเช่น สำไบเหมี้ยง เหมี้ยงสามรสฯ
- การนำดอกเสี้ยวมาประกอบเป็นอาหารเช่น ยำดอกเสี้ยว น้ำพริกหนุ่ม/ดอกเสี้ยวลวกฯ

นอกจากนี้ยังเป็นแกนนำในการสืบสาน วัฒนธรรม ด้านศิลปการแสดง เช่น การ ฟ้อนเล็บ การฟ้อนเก็บเหมี้ยง เป็นต้น

□ ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว

จากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีป่าไม้ สัตว์ป่าและแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) มีระบบ นิเวศ (Ecosystem) ที่เกิดขึ้นเฉพาะถิ่นไม่เหมือนที่อื่น

สภาพป่าประกอบด้วยป่าดิบเขา ป่าดงดิบ ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ป่าแต่ละชนิด จะขึ้นกระจายอยู่ทั่วไป ตามความสูงของพื้นที่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เต็ง รัง ไม้ก่อ สน สองใบ สนสามใบ ประดู่ ฯลฯ และที่สำคัญ กฤษณา หรือ ปอแตก ที่ชาวบ้านเรียกกันก็ขึ้นอยู่ กระจายในพื้นที่

เนื่องจากสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ไม้ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นและหลากหลายชนิด ตลอดจนระดับความสูงที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ซึ่งในอดีตมี อย่างชุกชุมมาก ปัจจุบันพบเห็นประกอบด้วย เก้ง กระซัง หมูป่า เลียงผา กระต่ายป่า กระรอก กระแต บ่าง และนกนานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณดอยล้าน มีแหล่งที่เป็นถิ่นที่อยู่ของหมี ด้วย

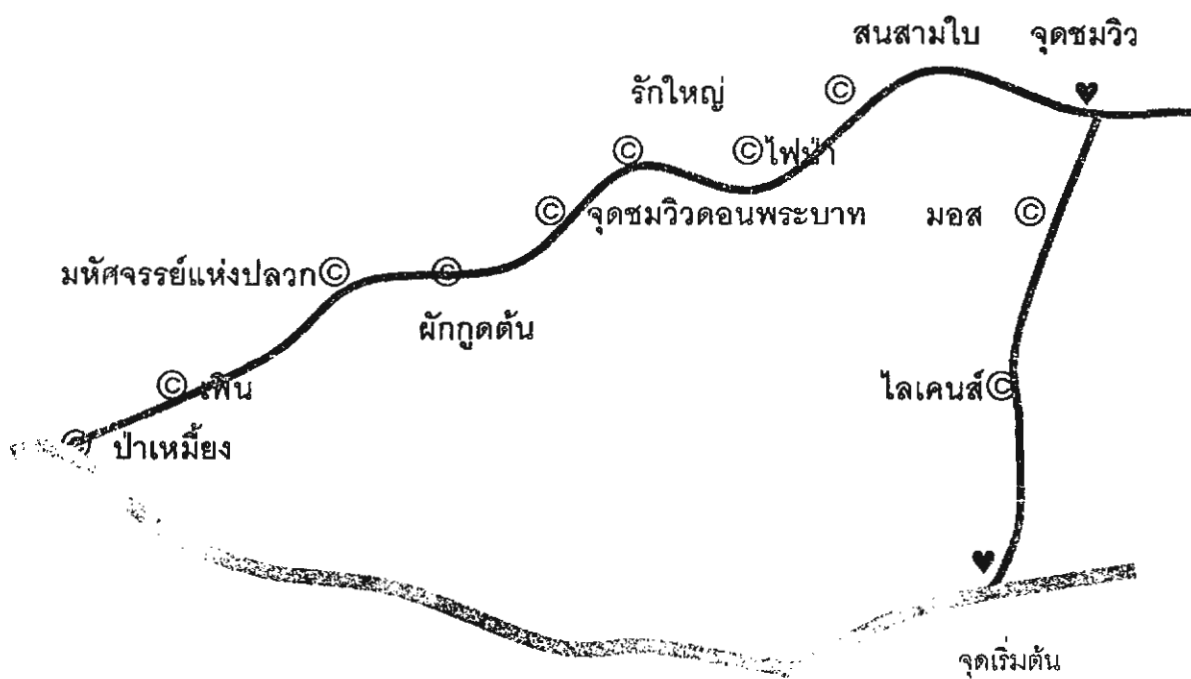
□ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในชุมชนและใกล้เคียงกับชุมชน

● เส้นทางศึกษาธรรมชาติดอยพระบาท

อยู่ห่างจากหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ จช.6 ประมาณ 150 เมตร เป็นเส้นทาง การเดินทางเท้า ระยะทางประมาณ 2 กม. ใช้ เวลาการเดินทาง ประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที ขึ้นไป บนเขาพระบาท มีจุดชมวิวที่สามารถมองเห็นพระอาทิตย์ตกดินได้อย่างสวยงาม เส้นทางนี้ได้รับการปรับปรุงและสามารถเดินชมธรรมชาติได้สะดวกตลอดเส้นทาง โดยมีจุดพักศึกษาธรรมชาติ จำนวน 10 สถานี ได้รับการดูแลร่วมกันระหว่างชาวบ้าน และหน่วยพิทักษ์อุทยานที่ จช.6 ดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 เส้นทางศึกษาธรรมชาติดอยพระบาท

แผนผังเส้นทางศึกษาธรรมชาติดอยพระบาท
หมู่ที่ 7 บ้านป่าเหมี้ยง ตำบลป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง

- หมายเหตุ – ระยะทาง ประมาณ 2 กิโลเมตร
- ใช้เวลาการเดินทาง 1 ชั่วโมง 30 นาที

จุดเริ่มต้น ห่างจากอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ประมาณ 10 กม. และห่างจากหน่วยพิทักษ์อุทยานแจ้ซ้อนที่ จช.6 (ป่าเหมี้ยง) 150 เมตร เป็นเส้นทางเดินทางเท้า ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ใช้เวลาการเดินทางเท้าประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที ขึ้นไปบนเขาโดยพระบาท ประกอบด้วยจุดพักศึกษาธรรมชาติจำนวน 10 สถานีดังนี้

1. สถานีที่ 1 “ไลเคนส์ ดำนานแห่งชีวิต”

สิ่งมีชีวิตเริ่มแรกบนโลกก่อกำเนิดมาจากไลเคนส์ที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านี้ แล้วมีวิวัฒนาการเป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย รา และสาหร่าย โดยราจะเป็นตัวให้ความชุ่มชื้นแก่สาหร่ายขณะเดียวกันสาหร่ายจะเป็นตัวนำพลังงานแสงอาทิตย์มาผลิตอาหารโดยอาศัยความชุ่มชื้นจากรา ไลเคนส์สามารถเจริญเติบโตได้ในทุกสภาพไม่ว่าบนก้อนหิน ต้นไม้ นอกจากนี้ ไลเคนส์ยังเป็นอาหารสำหรับสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กในระบบนิเวศอีกด้วย

2. สถานีที่ 2 “มอส” สายใยแห่งวัฒนาการ

มอสที่เห็นอยู่จัดเป็นพืชชั้นต่ำ มีวิวัฒนาการมาจากสาหร่ายสีเขียว พวกที่มีเส้นสายสืบพันธุ์โดยการสร้างสปอร์ การเจริญเติบโตจะแบ่งเซลล์ไปเรื่อย ๆ จนเป็นเส้นยาว ซึ่งส่วนหนึ่งเจริญเติบโตลงสู่ดินทำหน้าที่คล้ายราก ทำหน้าที่ยึดเกาะดูดน้ำและแร่ธาตุ อีกส่วนหนึ่งเจริญเติบโตขึ้นสู่อากาศทำหน้าที่คล้ายใบและลำต้น ส่วนที่คล้ายลำต้นเมื่อเติบโตเต็มที่จะสร้างส่วนสืบพันธุ์คล้ายดอกไม้ผสมพันธุ์โดยอาศัยน้ำ เรียกว่า “สปอร์” (Spore) สปอร์เมื่อแก่จะแตกออกและแพร่กระจายไปในสิ่งแวดล้อม หากมีสภาพที่เหมาะสมก็จะเจริญเติบโตต่อไป มอสมีคุณสมบัติในการเก็บกักน้ำ รักษาความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้ รวมทั้งดูดซับน้ำฝนที่ตกลงมาเป็นการลดการเกิดภัยการได้อีกทางหนึ่งด้วย

3. สถานีที่ 3 “สนสามใบ” การเข้าสู่สมดุลงแห่งสังคมพืช

สนสามใบที่เห็นอยู่นี้เป็นพืชที่มีวิวัฒนาการต่ำกว่าพืชดอกโดยทั่วไป ขยายพันธุ์โดยส่วนที่ทำหน้าที่คล้ายเมล็ด เรียกว่า “โคน” (Cone) สมสามใบมีประโยชน์ ทั้งเนื้อไม้ และน้ำมันยาง นำมาใช้ในการก่อสร้างและทำเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ลำต้นทำการขุดเจาะแล้วใช้ไฟเผาเพื่อให้ได้น้ำมันยาง น้ำมันยางที่ได้จะใช้เป็นน้ำมันสนนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

4. สถานีที่ 4 ไฟป่ากับห่วงโซ่ความเสียหายที่เกิดขึ้น

ไฟป่าที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด เกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น จากร่องรอยที่หลงเหลืออยู่นี้ แสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้ เคยเกิดไฟป่ามาก่อน ไฟป่า เกิดจากการจุดไฟเผาป่า เพื่อล่าสัตว์ เผาเพื่อกำจัดวัชพืช หรือเกิดจากความมกง่ายของมนุษย์ในการใช้ประโยชน์จากป่า มีการก่อไฟ แล้วดับไม่สนิท ไฟป่าเกิดให้เกิดความเสียหาย เช่น ทำให้สัตว์ขาดอาหาร แหล่งที่อยู่อาศัย ป่าไม้ ถูกทำลาย แร่ธาตุในดินถูกทำลาย เกิด

ตะกอนขุนขึ้นในแม่น้ำลำธาร เมื่อฝนตกลงมาแล้วยังส่งผลให้แม่น้ำตื้นเขิน นำน้ำมาใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภคไม่ได้อีกต่อไป

5. สถานีที่ 5 “รักใหญ่” พืชสมุนไพรหรือไม่มีพิษ

ต้นไม้ที่เห็นนี้เรียกว่า ต้นรักใหญ่ จัดเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ถึงขนาดใหญ่ พบขึ้นในป่า เบญจพรรณและป่าดิบเขา ยางของต้นไม้นี้ชนิดนี้ เป็นพืชต่อร่างกายบริเวณผิวหนัง จะทำให้เกิดผื่นคันอย่างรุนแรง แต่สามารถนำส่วนต่าง ๆ ของต้นมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น เปลือกต้มเป็นยา รักษาโรคเกลื้อน กามโรค บิด ท้องร่วง ยางเป็นยาถ่ายพยาธิ เป็นต้น

6. สถานีที่ 6 ประวัติดอยพระบาท และจุดชมวิว

ดอยพระบาทถูกค้นพบโดยนายพรานที่ตามล่าเลี้ยงผาขึ้นไปบนดอยแห่งนี้ พบว่าเป็นหน้าผาที่สูงชัน สามารถมองเห็นทิวทัศน์ที่สวยงามอยู่รอบด้าน และยอดดอยมีลักษณะเป็นแอ่ง ยุกลงไปยาวประมาณ 2 ฟุต กว้าง 1 ฟุต จึงลงไปแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านทราบ ซึ่งได้นำคณะขึ้นตรวจสอบและสันนิษฐานว่า เป็นรอยเท้า พระพุทธเจ้า จึงตั้งชื่อว่า “ดอยพระบาท”

7. สถานีที่ 7 “กูดตัน”

ชื่อสามัญ Lacy tree fem ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cyatrea coopepri*

การกระจายพันธุ์ทั่วไปในเขตออสเตรเลีย ลักษณะทั่วไปจัดเป็นเฟิร์นต้น เจริญเติบโตบนพื้นดิน ที่มีความสูง 200 – 500 เมตร มีลำต้นเรียวมีรอยแผล คล้ายเหรียญเป็นลายไปตามลำต้น แตกในที่ยอดคล้าย มงกุฏ ใบอ่อนที่ม้วนงอ และบริเวณโคนก้านใบปกคลุมด้วยเกล็ดบาง ๆ (Scale) ขนาดค่อนข้างใหญ่ สีขาว จำนวนมาก ใบเป็นประกอบแบบขนนกสองชั้น ขอบใบย่อยเข้าไม่ถึงเส้นกลางใบ

8. สถานีที่ 8 “มหัศจรรย์แห่งปลวก”

ปลวกเป็นแมลงผู้ย่อยสลายรองอันดับรองสุดท้ายที่สำคัญอีกชนิดหนึ่ง โดยอาศัยซากพืชเป็นอาหารและนำดินมาทำรัง ปลวกแบ่งเป็น 3 วรรณะ คือปลวกนางพญา มีหน้าที่ผลิตไข่ ปลวกทหาร มีหน้าที่ป้องกันรัง กรามจะใหญ่ ส่วนปลวกงานมีหน้าที่ในการสร้างรังและหาอาหาร

9. สถานีที่ 9 “เฟิน” พัฒนาการของสังคมพืช

พืชที่เห็นนี้เรียกว่า “เฟิน” จัดเป็นพืชวิวัฒนาการต่ำที่มีระบบท่อลำเลียงน้ำ มีการสร้างดอกและเมล็ด เฟินถือกำเนิดขึ้นในโลก ตั้งแต่เมื่อราว 345 ล้านปี ที่ผ่านมาหรือ ก่อนยุคของไดโนเสาร์ เป็นพืชสืบพันธุ์โดยใช้สปอร์ มักขึ้นที่ป่ามีความชื้นสูง เช่นเดียวกับมอสและไล

เคนส์ โดยที่พบในธรรมชาติมีมากกว่า 400 ชนิด บางชนิดใช้เป็นอาหารได้ เช่น ผักกูดที่ชาวบ้านรู้จักกัน เป็นต้น

10. สถานที่ 10 “ไร่เหมียง”

เหมียง หรือ ชา เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศจีนและอินเดีย สำหรับประเทศไทยเริ่มมีการนำเข้ามาปลูกกันในสมัยสุโขทัย โดยปลูกกันตามเทือกเขาทางภาคเหนือ กระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง แพร่ น่าน เหมียง (ชา) เป็นพืชทนร่มไม่ต้องการแสงมากในการเจริญเติบโต ประโยชน์เหมียง(ชา) ใบอ่อนนำมาหนึ่งแล้วหมักทำเป็น เหมียงส้ม นิยมรับประทานเป็นของว่าง ใช้ต้อนรับแขกของทางภาคเหนือ ยอดอ่อนนำมาอบทำให้แห้งชงกับน้ำร้อนดื่มทำเป็นชา ซึ่งจะมีสารคาเฟอีนออกฤทธิ์เช่นเดียวกับกาแฟ

• เส้นทางศึกษาธรรมชาติน้ำตกตาดเหี้ย น้ำตกตาดวัด

อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กม. เป็นเส้นทางเดินเท้าลัดเลาะไปตามลำน้ำแม่ป่าน เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวที่ชอบผจญภัย และต้องการศึกษาความรู้ทางธรรมชาติ เส้นทางนี้ยังไม่ได้มีการบุกเบิกเส้นทางแต่สามารถเดินทางไป-กลับ โดยไม่ต้องพักค้างแรม น้ำตกตาดเหี้ย/น้ำตกตาดวัด เป็นน้ำตกขนาดกลาง มีความสูงลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ สภาพป่าโดยรอบมีความอุดมสมบูรณ์เป็นต้นน้ำของลำน้ำแม่ป่าน

• เส้นทางศึกษาธรรมชาติดอยล้าน

เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่มีความหลากหลายมีระบบนิเวศที่แตกต่างกันตามความสูงของพื้นที่ การใช้เส้นทางนี้จำเป็นต้องมีความระมัดระวังต่อผลกระทบในระบบนิเวศเพราะเป็นเส้นทางที่มีถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าอย่างชุกชุมและมีพันธุ์ไม้ขึ้นหลากหลายจึงเหมาะกับนักท่องเที่ยวที่มีความรู้ในระบบนิเวศและต้องการศึกษาธรรมชาติอย่างแท้จริง ประกอบกับไม่มีเส้นทางเดินเท้าอย่างถาวรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำทาง พื้นที่สามารถติดต่อกับคนในหมู่บ้านได้ยากจึงต้องระมัดระวังในการเกิดอุบัติเหตุ นักท่องเที่ยวต้องเตรียมตัวอย่างดี เส้นทางนี้จำเป็นต้องมีการพักค้างแรมในป่า จุดที่น่าสนใจ

- ปูกแผ่นที่ บริเวณยอดดอยล้านที่มีความสูงถึง 1,697 เมตร สามารถมองเห็นวิวทัศนได้ 4 จังหวัด ได้แก่ ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ และเชียงราย
- กิวต้า ซึ่งเป็นจุดนัดพบของ ผกค. ซึ่งเคยเข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่บ้านป่าเหมียงเพราะเป็นจุดที่สามารถเดินทางเข้าไปจังหวัดต่าง ๆ ได้หลายจังหวัด

- ลานดอกเสี้ยว ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ ของทุกปี บริเวณปางปายาบและหุบเขาโดยพระบาทซึ่งมีต้นดอกเสี้ยวป่าขึ้นอย่างชุกชุม ดอกเสี้ยวป่าจะบานสะพรั่งสวยงามไปทั่วทั้งหุบเขาทำให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามแปลกตา ชาวบ้านและอุทยานแห่งชาติ จะร่วมกันจัดกิจกรรมดอกเสี้ยวบานเป็นประจำทุกปี

- ต้นเสี้ยวป่า หรือ ต้นเสี้ยวขาว (*Bauhinia variegata*) เป็นต้นไม้ขนาดกลาง ออกดอกในฤดูแล้ง เวลาออกดอกจะผลัดใบหมดต้นจึงเห็นแต่ดอกสีขาวโพลนไปทั้งต้น ดอกเสี้ยวขาวเป็นพันธุ์ไม้เฉพาะถิ่นภาคเหนือซึ่งยังไม่เคยพบในป่าภาคอื่นของประเทศไทยเลย ดอกเสี้ยวขาวเป็นดอกไม้ขนาดใหญ่ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 3 – 4 นิ้ว มีลักษณะมองดูคร่าวๆ คล้ายดอกกล้วยไม้ ดอกเสี้ยวขาวมักมีสีขาว แต่ก็บางครั้งมีสีแดงปนตรงส่วนกลางของดอกบ้าง เมื่อมองดูระยะไกล ๆ อาจจะเห็นเป็นสีชมพูอ่อนต้นเสี้ยวเป็นไม้พวกเดียวกับชงโค โยธะกา มีทั้งเป็นต้นและเป็นเถา ต้นไม้สกุลเสี้ยวมีมากกว่า 40 ชนิด ในประเทศไทย (ป่าไม้กับสิ่งแวดล้อม, องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2540, หน้า 80 – 81)

- ต้นยวนผึ้ง

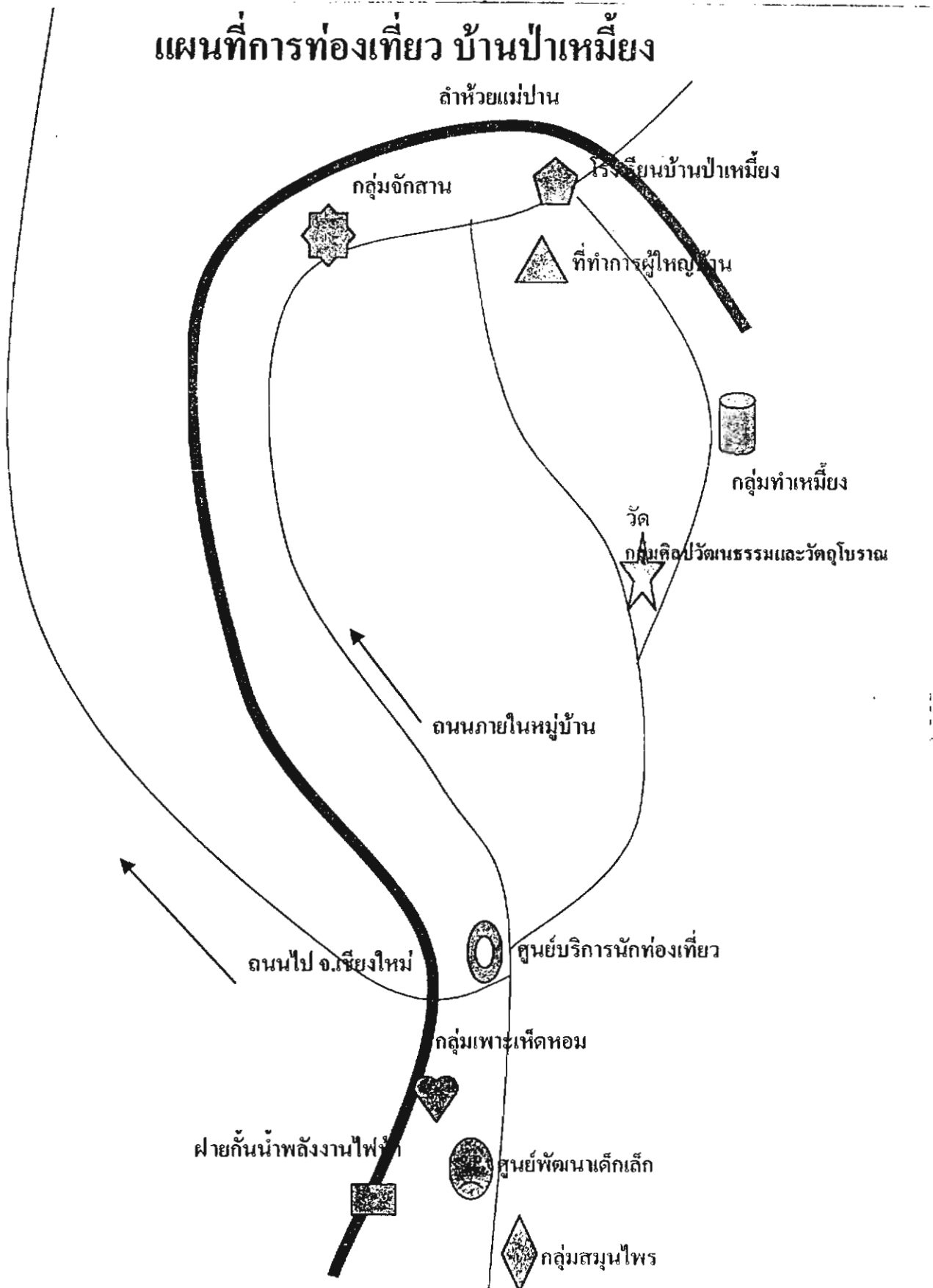
เป็นต้นไม้ใหญ่ที่มีฝังบานมาเกาะทำรังกันเป็นจำนวนมาก เคยพบนับได้ถึง 30 กว่ารัง สามารถมองเห็นได้จากเส้นทางเข้าหมู่บ้านก่อนถึงบ้านปางปายมากและสามารถเที่ยวชมได้ช่วงเดือน มกราคม – กุมภาพันธ์ ดังแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 ต้นยวนผึ้ง

จากสภาพข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้านดังกล่าว ทีมวิจัยร่วมกับชาวบ้าน ได้ร่วมกันกำหนดจุดท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน ดังแสดงตามแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 แผนที่การท่องเที่ยวบ้านป่าเหมี้ยง

□ ทุนเดิมของหมู่บ้านป่าเหมี้ยง

1. แหล่งเพาะปลูกเห็ดหอมเพื่อบริโภค จำหน่ายและการแปรรูป
2. การทำไร่ชา และการแปรรูปเหมี้ยงเพื่อส่งขายทั่วประเทศ
3. ผลิตภัณฑ์จักสานชนิดต่างๆ เช่น กระบุง กระจาด ตะกร้า ไม้กวาด เป็นต้น
4. วัตถุโบราณ
5. แหล่งสมุนไพร และพืชพรรณไม้นานาชนิดที่หายากในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ
6. โรงไฟฟ้าพลังน้ำ
7. สัตว์ป่าหายากและเฉพาะถิ่นที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เช่น หมูป่า เก้ง กวาง เป็นต้น
8. แหล่งตุนกที่ตีกีฬาแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง
9. วัดป่าเหมี้ยง มีวัตถุโบราณ ประวัติวัดตันโพธิ์ หอระฆัง และเขตบริเวณวัดร้าง อยู่บริเวณที่ของห่อหลวงห้วย มีขมิ้นคำย้อมผ้า
10. ลำน้ำแม่ป่านและน้ำตกน้อยใหญ่ที่ยังสมบูรณ์อยู่
11. ดันไทรใหญ่ ดันยวนผึ้ง
12. อาหารพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น
13. การแสดงต่างๆ เช่น รำเจิง / ฟ้อนเจิง
14. แหล่งรวมน้ำเข้าวัด
15. งานปอยหลวง
16. รำดบมะผาบ (รำข่มขวัญคู่ต่อสู้)
17. วัฒนธรรม ประเพณี
18. วิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเหมี้ยง

□ สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชน

บ้านป่าเหมี้ยง เป็นหมู่บ้านหนึ่งในหลายๆ หมู่บ้าน ที่ตั้งอยู่ในบริเวณเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ขอบเขตที่ตั้งหมู่บ้านถูกกันออกจากเขตอุทยาน แต่พื้นที่ป่าโดยรอบตลอดจนเส้นทางเข้าออกหมู่บ้านอยู่ในการดูแลรักษาและต้องผ่านหน่วยอนุรักษ์แจ้ซ้อนที่ 6 และอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ดังนั้น การดำเนินชีวิตของชาวบ้านป่าเหมี้ยงจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนตลอดมา

ชาวบ้านป่าเหมี้ยงจำนวนกว่า 126 หลังคาเรือน มีวิถีชีวิตดั้งเดิมสืบเนื่องกันมานานกว่า 200 ปีด้วยการประกอบอาชีพทำสวนเหมี้ยง เนื่องจากป่าเหมี้ยงชอบขึ้นในพื้นที่สูงและอากาศหนาวเย็นอุตสาหกรรมครัวเรือนขนาดเล็กที่เกี่ยวข้องกับเหมี้ยงจึงเกิดขึ้นเกือบทุกหลังคาเรือน ตั้งแต่การเก็บยอดอ่อนสำหรับส่งทำชาใบเหมี้ยง การหมักใบเหมี้ยงขนาดกลางแต่ละรุ่นขาย ไปจนเก็บใบแก่ตากขายเป็นครั้งสุดท้าย ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนจึงเป็น

ช่วงว่างเว้นจากการทำเหมือง ดังนั้น การหาอาชีพเสริมและรายได้ที่จะเกิดขึ้นในช่วงนี้จึงต้อง ผากไว้กับการหาของป่ามาขายเช่น การหารัง/น้ำผึ้ง ลูกก่อ เก็บฟืน(หลัว) ไม้ไผ่ หน่อไม้ ฯลฯ

บ้านป่าเหมี้ยงเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือเป็นคนเมือง(พื้นเมือง) ที่ มาใช้ชีวิตและตั้งรกรากอยู่บนพื้นที่สูงมาอย่างยาวนาน มีวิถีการดำเนินชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับต้นเหมี้ยงและทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์และสวยงาม ทั้งน้ำตกผาลาด น้ำตกแม่กะ น้ำตกห้วยเหี้ย น้ำตกตาวัด จุดชมวิวดอยพระบาท จุดชมวิวดอย ล้าน เทศกาลดอกเสี้ยวบาน ฯลฯ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้รวมทั้งวิถีชีวิตที่ยังคงความเป็นธรรมชาติของชาวบ้าน ล้วนเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวที่แวะเวียนผ่านเข้ามาด้วยความ ยากลำบากนั้น กลับออกไปด้วยความชื่นชมและประทับใจเสมอ แต่จะเกิดอะไรขึ้นหากความ เจริญจากภายนอกมาพร้อมๆ กับจำนวนนักท่องเที่ยวที่ผ่านเข้ามาในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น จะเกิดอะไรขึ้นกับวิถีชีวิตของชาวบ้านป่าเหมี้ยง จะเกิดอะไรขึ้นกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ป่า ไม้ ต้นน้ำ แมลง สัตว์ป่า พืชพันธุ์ สมุนไพร ที่อุดมสมบูรณ์และหลากหลาย คำถามเหล่านี้ดู เหมือนจะอยู่ในใจของชาวป่าเหมี้ยงทุกคน แต่คำตอบยังไม่มีหรือยังไม่ชัดเจน กระแสการ พัฒนาการท่องเที่ยวต้องเกิดขึ้นกับบ้านป่าเหมี้ยงแน่นอน แต่จะอย่างไรให้การท่องเที่ยว สามารถตอบสนองความต้องการและสร้างความพอใจให้ทุกฝ่าย ทั้งนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ อุทยานฯ และชาวป่าเหมี้ยงทุกคน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงน่าจะเป็นแนวทางการจัดการ ท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับบ้านป่าเหมี้ยงในขณะนี้ แต่เพื่อให้ได้มาซึ่งกระบวนการที่เหมาะสมและ นำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวที่จะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงอย่างแท้จริง ชาวป่าเหมี ยง เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ตลอดจนส่วนราชการหรือองค์กรปกครองท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ควรจะมี ส่วนในการศึกษาหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนบ้านป่าเห มีียง

จากการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อพูดคุยเรื่องราว และลำดับเหตุการณ์ สถานการณ์ที่ผ่านมา ของหมู่บ้านป่าเหมี้ยง ทำให้ทีมวิจัยและชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย (ยังไม่อยากเรียกว่ากลุ่มแกน นำ) มองเห็นร่วมกันว่าจุดเปลี่ยนในการพัฒนาของหมู่บ้านเกิดขึ้น เมื่อมีถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ใน ปี พ.ศ.2524 (สมัยพ่อหลวงนวล) เพราะเมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่บ้านป่าเหมี้ยง (ถนนลูกกริ่ง) ทำ ให้การไปมาหาสู่ติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกเพิ่มมากยิ่งขึ้น และทางราชการเห็นความสำคัญที่ จะให้การสนับสนุนและพัฒนาหมู่บ้านมากขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2529-2530 กรมการหมู่บ้าน (สมัยพ่อหลวงนวล) ไปติดต่อการพลังงานไฟฟ้าที่จังหวัดเชียงใหม่ จนบ้านป่าเหมี้ยงได้รับงบ ประมาณประมาณ 2 ล้านบาทมาผลิตไฟฟ้าพลังน้ำใช้ในหมู่บ้าน โดยมีองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดร่วมสมทบงบประมาณโครงการฯ นี้อีก 200,000 บาท และในปี พ.ศ.2531 มีการจัด ตั้งเป็นสหกรณ์ไฟฟ้าป่าเหมี้ยงจำกัดขึ้น บริหารงานโดยกรรมการของชุมชนเองจนปัจจุบันมี เงินทุนของสหกรณ์ถึง 780,000 บาท

ปี พ.ศ.2532 บ้านป่าเหมี้ยงได้รับงบประมาณจาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) ใน การสร้างประปาภูเขาในสมัยของพ่อหลวงนวล โดยนำน้ำมาจากห้วยเก้าย้อย หลังจากนั้นใน